

ГОДИШЊАК ГРАДА БЕОГРАДА  
ANNUAL OF THE CITY OF BELGRADE

UDK 930.85(497.11 Београд)

ISSN 0436-1105



МУЗЕЈ ГРАДА  
БЕОГРАДА  
BELGRADE CITY  
MUSEUM

# ANNUAL OF THE CITY OF BELGRADE

VOL. LXIX–LXX, 2022–2023

BELGRADE CITY MUSEUM  
NO. 1 ZMAJ JOVINA, BELGRADE

УДК 930.85(497.11 Београд)

ISSN 0436-1105



МУЗЕЈ ГРАДА  
БЕОГРАДА  
BELGRADE CITY  
MUSEUM

# ГОДИШЊАК ГРАДА БЕОГРАДА

Књ. LXIX–LXX, 2022–2023

МУЗЕЈ ГРАДА БЕОГРАДА  
ЗМАЈ ЈОВИНА 1, БЕОГРАД

## **FOR THE PUBLISHER**

Jelena Medaković, Belgrade City Museum

## **EDITORIAL BOARD**

Vesna Bikić, Archaeological Institute, Belgrade

Žaneta Đukić Perišić, The Ivo Andrić Foundation, Belgrade

Aleksandar Fotić, University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Belgrade

Aleksandar Kadijević, University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Belgrade

Predrag Marković, Institute for Contemporary History, Belgrade

Jelena Medaković, Belgrade City Museum, Belgrade

Miloš Spasić, Belgrade City Museum, Belgrade

Ana Stolić, Historical Institute Belgrade, Belgrade

## **EDITOR-IN-CHIEF**

Miloš Spasić, Belgrade City Museum

## **SECRETARY OF THE EDITORIAL BOARD**

Milena Nedeljković, Belgrade City Museum

## **COVERS**

Branislav Fotić

## **DIGITAL PROCESSING**

Branislav Fotić, Tijana Dinić

## **PROOFREADING AND CORRECTION**

Milena Bogdanović

## **TRANSLATION TO ENGLISH**

Translation agency „Lako do prevoda“

## **ЗА ИЗДАВАЧА**

Јелена Медаковић, Музеј града Београда

## **УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР**

Весна Бикић, Археолошки институт, Београд

Жанета Ђукић Перишић, Задужбина Иве Андрића, Београд

Александар Кадијевић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд

Предраг Ј. Марковић, Институт за савремену историју, Београд

Јелена Медаковић, Музеј града Београда, Београд

Милош Спасић, Музеј града Београда, Београд

Ана Столић, Историјски институт, Београд

Александар Фотић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд

## **УРЕДНИК**

Милош Спасић, Музеј града Београда

## **СЕКРЕТАР УРЕЂИВАЧКОГ ОДБОРА**

Милена Недељковић, Музеј града Београда

## **КОРИЦЕ**

Бранислав Фотић

## **ДИГИТАЛНА ОБРАДА**

Бранислав Фотић, Тијана Динић

## **ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА**

Милена Богдановић

## **ПРЕВОД НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК**

Преводилачка агенција „Лако до превода“

Илустрација на корицама преузета из текста Између „крста и полумесеца“:  
планови Београда у XVII и XVIII веку из збирке Музеја града Београда

## САДРЖАЈ / CONTENT

### **Милош П. Спасић, Драгана Д. Стојић**

ПРОСОПОМОРФНИ ПОКЛОПЦИ У СВАКОДНЕВНОЈ  
И СИМБОЛИЧКОЈ ПРАКСИ ВИНЧАНСКИХ ЗАЈЕДНИЦА ..... 9

### **Miloš P. Spasić, Dragana D. Stojić**

PROSOROMORPHIC LIDS IN EVERYDAY AND SYMBOLIC  
PRACTICE OF VINČA COMMUNITIES ..... 26

### **Владимир М. Томић**

ИЗМЕЂУ „КРСТА И ПОЛУМЕСЕЦА“:  
ПЛАНОВИ БЕОГРАДА У ХVII И ХVIII ВЕКУ  
ИЗ ЗБИРКЕ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА ..... 27

### **Vladimir M. Tomić**

BETWEEN “THE CROSS AND THE CRESCENT”:  
PLANS OF THE CITY OF BELGRADE IN THE 17<sup>th</sup> AND 18<sup>th</sup> CENTURY  
FROM THE COLLECTION OF THE BELGRADE CITY MUSEUM ..... 65

### **Ненад М. Лукић**

МИЛОШ, ВИЋЕНТИЈЕ И НИКОЛА СТАНКОВИЋ,  
КАПЕТАНИ И КНЕЗОВИ ИЗ ОСТРУЖНИЦЕ: КРАТКЕ БИОГРАФИЈЕ ..... 67

### **Nenad M. Lukić**

MILOŠ, VIĆENTIJE AND NIKOLA STANKOVIĆ,  
CAPTAINS AND PRINCES FROM OSTRUŽNICA: BRIEF BIOGRAPHIES ..... 82

### **Љубодраг Д. Обровачки**

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ БЕОГРАДСКИХ ЈЕВРЕЈА:  
СЕЋАЊА НА ЗАБАВИЉУ ТЕРЕЗУ МИЛЕР И ИЛУСТРАТОРА САМУИЛА ЕЛИЋА ..... 83

### **Ljubodrag D. Obrovački**

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE BELGRADE JEWS:  
MEMORIES OF TEREZ MILER, GOVERNESS, AND SAMUILO ELIĆ, ILLUSTRATOR ..... 102

### **Иван Р. Марковић, Милан П. Миловановић**

АРХИТЕКТУРА ИЗЛОЖБЕНОГ ПАВИЉОНА У БЕОГРАДУ  
КАО ФРАГМЕНТ КОЛЕКТИВНЕ ЗАБОРАВНОСТИ (1954–1987) ..... 103

### **Ivan R. Marković, Milan. P Milovanović**

ARCHITECTURE OF THE EXHIBITION PAVILION IN BELGRADE  
AS A FRAGMENT OF COLLECTIVE UNFORGETTABLE (1954–1987) ..... 118

**Исидора С. Савић**

АТЕЉЕ КАО ОГЛЕДАЛО ИДЕНТИТЕТА УМЕТНИЦЕ:  
СОПСТВЕНА СОБА СЛИКАРКЕ БЕТЕ ВУКАНОВИЋ ..... 119

**Isidora S. Savić**

ATELIER AS A MIRROR OF THE ARTIST'S IDENTITY:  
THE PRIVATE ROOM OF THE PAINTER BETA VUKANOVIĆ ..... 163

**Марија Д. Петровић**

БРАНИМИР ЋОСИЋ И ЊЕГОВ ЛЕГАТ У МУЗЕЈУ ГРАДА БЕОГРАДА ..... 165

**Marija D. Petrović**

BRANIMIR ĆOSIĆ AND HIS LEGACY IN THE BELGRADE CITY MUSEUM ..... 181

**Иван Г. Келемен**

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СТАРИХ ЗАНАТА СА ПОДРУЧЈА БЕОГРАДА (12) ..... 183

**Ivan G. Kelemen**

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF OLD CRAFTS FROM THE BELGRADE AREA (12) ... 192

**Ангелина Ж. Банковић**

ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ *ВОЈИН СИМЕОНОВИЋ: АРХИТЕКТА И ПИЛОТ* ..... 193

**Ангелина Ж. Банковић**

ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ *СРЕДЊА ЕВРОПА И БЕОГРАД:  
АРХИТЕКТОНСКИ УТИЦАЈИ 1919–1941.* ..... 197

**Владимир Петровић**

НЕПОЗНАТИ ИВО АНДРИЋ: ДВЕ НОВЕ КЊИГЕ ЖАНЕТЕ ЂУКИЋ ПЕРИШИЋ ..... 203

**Милена Р. Недељковић**

ПРИКАЗ КЊИГЕ *ЕМАНЦИПАЦИЈА VS ТРАДИЦИОНАЛИЗАМ:  
БЕТА ВУКАНОВИЋ И ПУТ КА МОДЕРНОЈ СЛИЦИ* ..... 209

**Марија А. Стошић**

ПРИКАЗ ИЗЛОЖБЕ *БОЖИЈИ ЉУДИ* БОЈАНА ВЕЉКОВИЋА ..... 213

**Милена Р. Недељковић**

СЕЋАЊЕ НА ТАТЈАНУ КОРИЋАНАЦ (1955–2023)  
СА КОМПЛЕТНОМ БИБЛИОГРАФИЈОМ ..... 219

УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ И ПРЕДАЈУ РАДОВА  
*ЗА ГОДИШЊАК ГРАДА БЕОГРАДА* ..... 229



**Владимир М. Томић**  
Музеј града Београда  
Змај Јовина 1, Београд  
vladimir.tomic@mgb.org.rs

## ИЗМЕЂУ „КРСТА И ПОЛУМЕСЕЦА“: ПЛАНОВИ БЕОГРАДА У XVII И XVIII ВЕКУ ИЗ ЗБИРКЕ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА

**АПСТРАКТ:** Рад је посвећен плановима Београда насталим између 1688. и 1794. године, који се чувају у Музеју града Београда. Већином рађени према скицама војних инжењера и картографа, представљају изворе првог реда за изучавање историје и урбанистичког развоја Београда у XVII и XVIII веку. Подједнако су важни и за разумевање односа европске јавности према Србији и Балканском полуострву, највише условљеног ратним потребама током готово непрестаних борби између „крста и полумесеца“, у релативно дугом хронолошком луку који је трајао више од једног века. Рад посредно прати и повест европског картографског, ликовног и штампарског умећа, као и околности деловања врхунских, често и дворских графичких радионица и издавачких кућа.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** *Београд, планови Београда, Хабзбуршко-османски ратови, картографија, историја штампе*

**ABSTRACT:** The paper is dedicated to the plans of the City of Belgrade produced between 1688 and 1794, which are kept in the Belgrade City Museum. Mostly made according to the sketches of military engineers and cartographers, the plans represent first level sources for the study of the history and urban development of Belgrade in the 17<sup>th</sup> and 18<sup>th</sup> century. They are equally important for understanding the position of the European public toward Serbia and the Balkan Peninsula, which was mostly influenced by the war needs, during the almost continuous battles between the “cross and the crescent”, in a relatively long chronological arc that lasted more than a century. The work indirectly follows the history of European cartographic, artistic and printing art, as well as the circumstances of the activities of top, often royal graphic workshops and publishing houses.

**KEY WORDS:** *Belgrade, plans of Belgrade, Habsburg-Ottoman wars, cartography, history of the press*

Заснована тридесетих година XX века на даровима индустријалца Ђорђа Вајферта и Историјског (Српског) семинара Филозофског факултета Универзитета у Београду, угледна и драгоцену збирку гравира Музеја града Београда с временом је обогаћивана и данас представља један од образаца српске културне баштине. Осим што поседује изузетну ликовну вредност, без ње се тешко може разумети историја Подунавља и средње Европе, као и сва

сложеност ницања визуелног идентитета Белог Града. Скоро четири stoleћа, најпознатији европски уметници и гравери резали су одразе Београда. Иако су поједини значајни издавачи и аутори српској престоници посвећивали илустроване монографије и албуме, као Каспар Брехенмахер и Јохан Мартин Вил у Аугзбургу, или Антонио Цата у Венецији, графичка дела су најчешће настајала у виду појединачних листова у великим атласима, историјама света и повестима ратова, у често понављаним издањима најпознатијих европских графичких и картографских радионица и издавачких кућа.<sup>1</sup>

Збирка гравира настала је и пре формалног оснивања Музеја, 15. октобра 1903. године. Београдска општина је августа 1902, од минхенског антиквара Розентала откупила већи број планова и цртежа Београда од 1521. до 1789. године. Објава о том догађају је уједно била и прва вест о заснивању „општинског музеја“.<sup>2</sup> Нажалост, према наводима Марије Илић Агапове, прве управнице Библиотеке и Музеја Општине града Београда, поменуто дела нису пронађена приликом пописивања предмета 1929. године.<sup>3</sup> Чином освећења 11. јануара 1931, за грађанство су први пут отворени Библиотека и Музеј у новим, привременим просторијама у Улици краља Петра 26. *Прва изложба слика, планова и дела о старом Београду* свечано је отворена 19. априла. Тим поводом је професор Станоје Станојевић, на трајни реверс уступио збирку од 55 графика и планова старог Београда Историјског семинара Филозофског факултета у Београду.<sup>4</sup> Ђорђе Вајферт, дугогодишњи гувернер Народне банке Краљевине Србије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1890–1902, 1912–1926), је 8. марта 1932. поклонил Музеју своју велику и драгоцену збирку од 264 предмета – графика, планова и географских карата од XVI до XIX века.<sup>5</sup>

И у наредним деценијама је збирка гравира Музеја обогаћивана многобројним поклонима и откупима. Својом разноврсношћу, у њој се данас

---

<sup>1</sup> Vladimir Tomić, „The Viennese View on Belgrade. Belgrade in the Works of Viennese Engravers between the 17<sup>th</sup> and the 19<sup>th</sup> Century from the Belgrade City Museum Collection”, in: *Belgrade 1521–1867*, ed. Srđan Rudić, Selim Aslantaş, Dragana Amedoski, (Belgrade: The Institute of History Belgrade, Yunus Emre Enstitüsü – Turkish Cultural Centre Belgrade, 2018), 453–454. У даљем тексту (Tomić, „The Viennese View on Belgrade“).

<sup>2</sup> „Музеј општине Београдске“, *Босанска вила. Лист за забаву, поуку и књижевност* XVII/14–15 (15. август 1902): 290.

<sup>3</sup> Библиотека града Београда – Завичајно одељење, РУ III 16. Инв. 771 (Марија Илић Агапова, *Петогодишњи извештај Библиотеке и Музеја Општине града Београда. 1929–1934*, (Београд: Библиотека и Музеј Општине града Београда, 1934), 19.

<sup>4</sup> „Изложба старих слика, планова и дела старог Београда“, *Београдске општинске новине* XLIX/9 (1. мај 1931): 604–606.

<sup>5</sup> Марија Илић Агапова, „Нова збирка слика и планова Музеја О. г. Београда“, *Београдске општинске новине* 50/3 (март 1932): 244–245.

издвајају планови Београда настали између 1688. и 1794. године, отиснути са бакрорезних плоча. Многи од њих су накнадно ручно колорисани, што им даје и већу уметничку вредност. Већина је рађена према скицама војних инжењера и картографа, који су непосредно начинили многе цртеже града. Такви радови представљају историјске изворе првог реда, о изгледу и топографији Београда у XVII и XVIII веку. Пред нама се отвара и повест европског картографског, ликовног и штампарског умећа, као и околности деловања врхунских, често и дворских, баварских, француских, низоземских, аустријских, млетачких, ердељских и других графичких радионица и издавачких кућа.<sup>6</sup>

Ови репрезентативни примерци графичке уметности граде непосредну слику мање познатог Београда, који је био пресудна тачка у свим хабзбуршко-османским ратовима вођеним на Балканском полуострву (1683–1699, 1716–1718, 1737–1739, 1788–1791), али и средиште не само ратних догађаја него и интересовања европске јавности. Приказани планови показују да Београд није био изоловано утврђење на граници два царства, у околностима готово непрестаних борби „крста и полумесеца“, већ кључни град за шире подручје између Беча и Цариграда и значајан део историје Европе тога времена.<sup>7</sup> Они повезују развој и бурну историју града и држава које су вековима ратовале на овом простору, али показују и однос Европе према Србији и Балкану уопште. Другим речима, они су „слика другог“, односно поглед условљен пре свега ратним потребама у вишевековном сукобу с Турцима. Та „слика другог“ често није нимало лепа. Напротив, она говори о томе колико су били дуготрајни и непромењени западноевропски стереотипи о Балкану и његовим народима. Многобројни путописци и научници описују области од Београда до Цариграда и само узгред набрајају народе који ту живе, као инвентар појединих градова. Нешто више их спомињу искључиво као главне кривце за понеку пљачку, издају или невољу, иако су чињенице биле управо супротне.<sup>8</sup>

---

<sup>6</sup> Процес конзервације, рестаурације и дигитализације збирке гравира Музеја града Београда започео је 2005. године и заокружен је октобра 2012. изложбом и монографијом *Брег за размишљање. Београд на гравирама од XVI до XIX века*. Том приликом је, у сарадњи са Музејом Николе Тесле, на конкурс Министарства културе и информисања Републике Србије у области културног наслеђа, израђена специјална херметичка кабинет-комора модуларног типа, за чување претходно конзервираних предмета од папира. Комора подразумева контролисане услове температуре (18–22 °C) и релативне влажности (45–55 %), и прва је такве врсте у Србији.

<sup>7</sup> Владимир Томић, *Брег за размишљање. Београд на гравирама од XVI до XIX века* (Београд: Музеј града Београда, 2012), 5. У даљем тексту (Томић, *Брег за размишљање*).

<sup>8</sup> Љубица Ћоровић, ур., *Отмени град. Грихишвајсенбург, Алба Грека или Београд* (Београд: Библиотека града Београда, 2010), X–XI.

Велики бечки рат (1683–1699) представља европски почетак борбе за ослобођење балканских простора од османске власти. Срби су тој борби дали велики допринос, на бојишту и ван њега. Пропаст Турака код Беча (1683), стварање Свете лиге (1684), хабзбуршко освајање Будима (1686), нови тежак пораз османске војске код Харшања, побуна јаничара и смена на цариградском престолу (1687) довели су хришћанску војску и пред зидине Београда. Јединице под командом Максимилијана II Емануела, изборног кнеза Баварске (1679–1726), 6. августа 1688. су стигле у Земун. Са турске стране, одбрана „капије Царства“ поверена је дотадашњем одметнику Јеген Осман-паши, зету збаченог султана Мехмеда IV (1648–1687) и бившем румелијском беглербегу. Он је пре тога, скоро две године са својим најамницима пљачкао „од Софије до Пећке патријаршије и од Београда до Охрида“, уносећи општи страх и пометњу међу локалним становништвом.<sup>9</sup>

Хришћанска војска је прешла преко Саве код Остружнице и поставила мостобран на Ади Циганлији. Пошто није успео да сузбије напад, Осман-паша се са својим најамницима 10. августа повукао из Београда према Смедереву. Пре поласка, Турци су опљачкали безистан, а затим запалили војни логор на Врачару, одакле се ватра, ношена ветром, пренела на остали део подграђа. Због пожара је на препуном дунавском пристаништу настала општа пометња, услед које је потопљен већи број чамаца. Само мањи део становника се повукао у тврђаву, док су остале хабзбуршки војници побили без обзира на веру и узраст. Међу њима је било највише Турака, али и много београдских хришћана. Како се пожар брзо ширио, баварски кнез је послао осам батаљона да угасе ватру. Гашење се претворило у безобзирну пљачку напуштених кућа. Опсада београдске тврђаве, која ће трајати скоро пуне четири недеље, започела је 12. августа. У одлучујућем нападу 6. септембра, после вишечасовне борбе, турска посада је положила оружје.<sup>10</sup>

Вест о хабзбуршком освајању Београда прослављена је широм хришћанске Европе као наговештај слома османске војне силе и брзог окончања рата. У европским градовима нагло је порасло интересовање за Београд, који је с правом сматран најзначајнијим утврђењем на путу за Цариград. Настала је поплава ратних хроника, путописа и историја, илустрованих многобројним

---

<sup>9</sup> Olga Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću. 1459–1804*. (Beograd: Srpski geneaološki centar, 2007), 146–149. У даљем тексту (Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću*).

<sup>10</sup> Срђан Катић, *Јеген Осман-паша* (Београд: АПП, 2001), 140–152.

плановима рађеним према скицама војних инжењера и картографа, који су на терену начинили цртеже опседнутог града. Они представљају историјске изворе првог реда.<sup>11</sup>

За време опсаде, у логору Максимилијана Баварског налазио се и инжењер Јохан Баптист Гумп, који је по кнежевом налогу израдио велику композицију и целовит приказ тадашњег Београда. На његовом проспекту представљени су ток опсаде, план града и околине, као и његови изгледи са северозападне и југоисточне стране. Гумпов рад изометријски приказује најважнија сакрална и привредна здања оријенталног Београда. У легендама је означен 41 објекат, а јасно су обележени тврђава, замак деспота Стефана Лазаревића (1389–1427), палата великог везира, велики караван-сарај који је сазидао Мехмед-паша Соколовић, потом судница, велика мошеја и болница, градско купатило и друге значајне грађевине. На плану је поуздано забележено и знатно више података него што је обухваћено легендама.<sup>12</sup>

Гумпов план је у Минхену објавио Михаел Венинг, баварски дворски гравер, који је стекао и племићку титулу.<sup>13</sup> Венингов бакрорез се састоји од девет накнадно састављених листова и од непроцењивог је значаја. Први пут је приказан детаљни план Београда, неупоредиво тачније него било који претходни, надмашујући својом прецизношћу и многе друге који ће се појавити крајем XVII и током XVIII века (сл. 1). Вероватно због великих димензија, скупе израде и сложености, Гумпов план није имао више издања, али је несумњиво изазвао велико интересовање за Београд и служио као идеални предложак за многе касније панораме и планове града. План веома сличан Гумп–Венинговом, али много мањих димензија и без околине града, у далеко скромнијој графичкој обради израдио је у Аугзбургу 1720. године бакрорезац и картограф Габријел Боденер,<sup>14</sup> представник истакнуте породице издавача и штампара из XVII и XVIII века (сл. 2).<sup>15</sup>

---

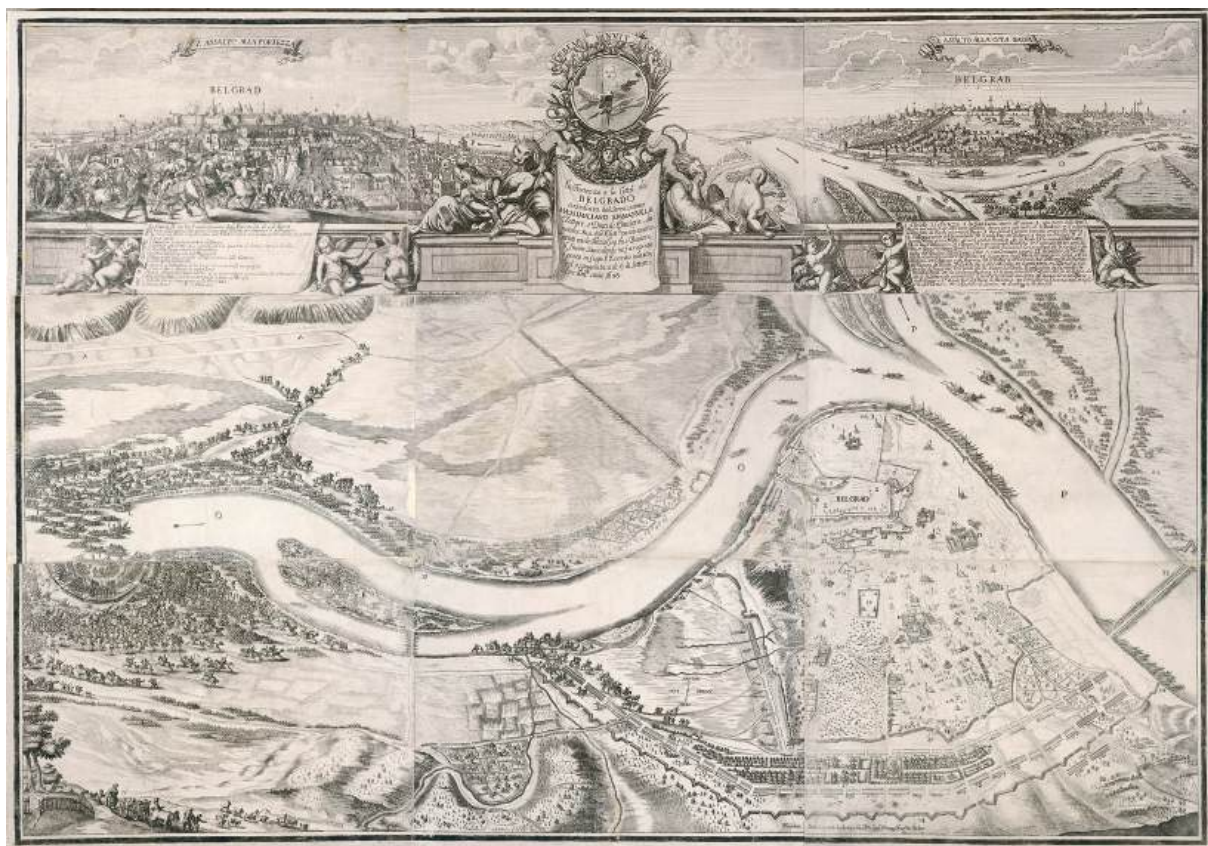
<sup>11</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 12.

<sup>12</sup> Жељко Шкаламера, *Београд на плану из 1688. године* (Београд: Народна библиотека Србије, 1978), 1–2.

<sup>13</sup> Rainer Schuster, *Michael Wening und seine „Historico Topographica Descriptio“ Ober- und Niederbayerns. Voraussetzungen und Entstehungsgeschichte* (München: Stadtarchiv München, 1999), 74, 77–78.

<sup>14</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 12.

<sup>15</sup> Manfred H. Grieb, *Nürnberger Künstlerlexikon. Bildende Künstler, Kunsthandwerker, Gelehrte, Sammler, Kulturschaffende und Mäzene vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts* (München: K. G. Saur, 2007), 152. У даљем тексту (Grieb, *Nürnberger Künstlerlexikon*).



Слика 1. Јохан Баптист Гумп, Михаел Венинг,  
План опсаде тврђаве и града Београда 1688. године,  
Минхен 1688, бакрорез, 136,8 x 97,3 cm, И, 1194

Figure 1 Johann Baptist Gump, Michael Wenning,  
Plan of the Siege of the Fortress and the City of Belgrade in 1688,  
Munich 1688, copper engraving, 136.8 x 97.3 cm, I, 1194

Хабзбуршка власт над Београдом потрајала је нешто дуже од две године. У том периоду град је био главно упориште и логор царске војске и Српске милиције у даљем рату против Османлија. Стога је Максимилијан Баварски одлучио да се изврши преправка и побољшање опсадом оштећене тврђаве, да се сазидају посебне зграде за војне потребе (арсенал, топливница, главни магацин...) и поправи понтонски мост на Сави. Тај задатак је поверен команданту града, пуковнику Гвиду фон Штарембергу. Радовима на



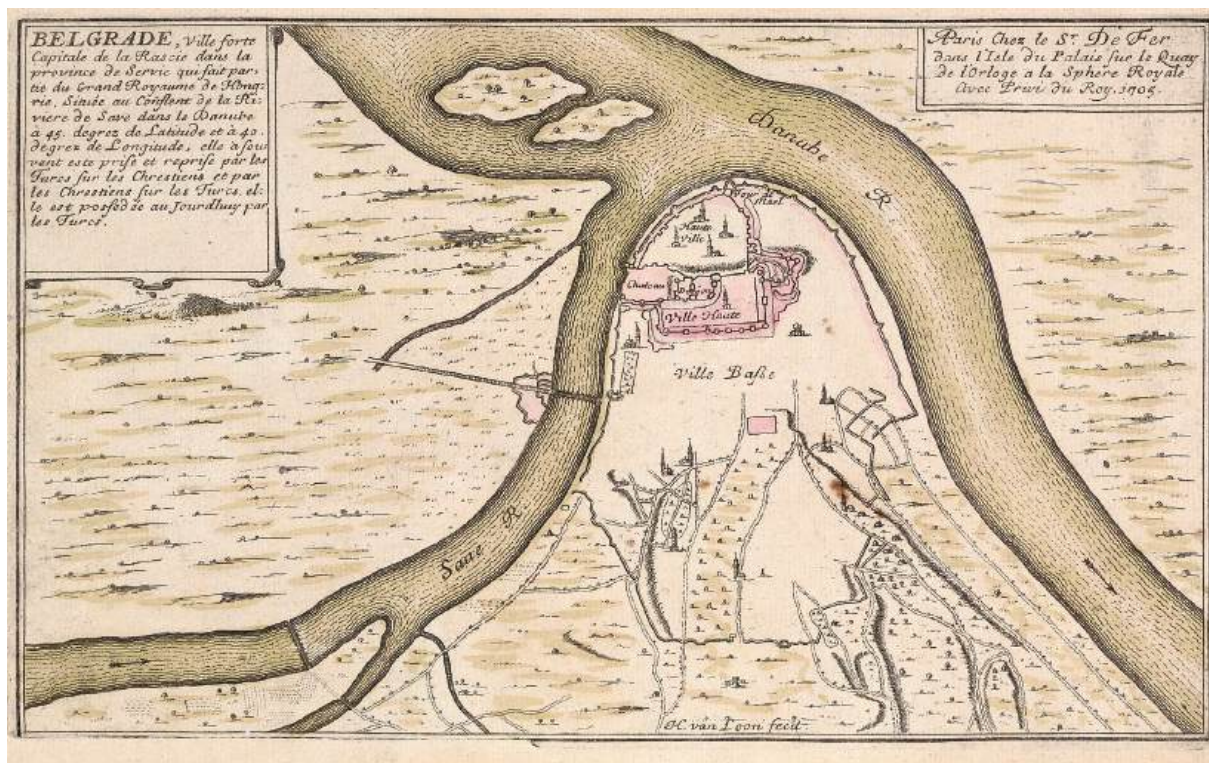
Слика 2. Габријел Боденер, План Београда, Аугзбург 1720,  
акварелисани бакорез, 45,3 x 33,6 cm, И, 3775

Figure 2 Gabriel Bodenehr, Plan of Belgrade, Augsburg 1720,  
watercolour copperplate, 45.3 x 33.6 cm, I, 3775

фортификацији руководио је главни инжењер на тврђави, млетачки племић Андреа Корнаро. Планирану обнову су ометали наставак ратних дејстава и стални недостатак новца и потребног броја занатлија.<sup>16</sup>

Убрзо је дошло и до преокрета на бојном пољу. „Најхришћанскији краљ“, Луј XIV (1643–1715), је као османски савезник напао области Царства на Рајни. „Апостолско величанство“ Леополд I (1658–1705) је био принуђен да повуче већи део својих трупа са Балкана, због новог ратног сукоба у западној

<sup>16</sup> Марко Поповић, *Београдска тврђава* (Београд: ЈП „Београдска тврђава“, Археолошки институт, Завод за заштиту споменика културе града Београда, 2006), 183, 185–187. У даљем тексту (Поповић, *Београдска тврђава*).



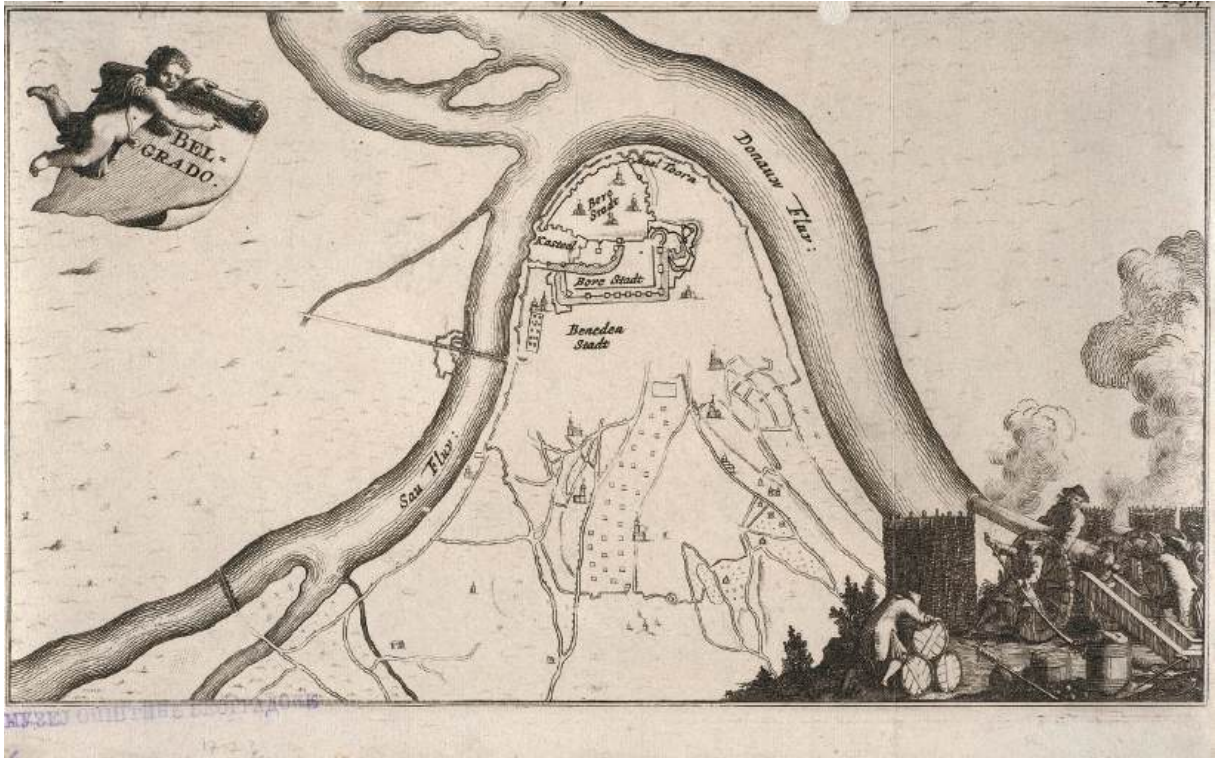
Слика 3. Никола де Фер, Херман ван Лон, План Београда, Париз 1695, акварелисани бакрорез, 25,6 x 15,7 cm, И, 2836

Figure 3 Nicolas de Fer, Hermann van Loon, Plan of Belgrade, Paris 1695, watercolour copperplate, 25.6 x 15.7 cm, I, 2836

Европи. У таквим околностима уследио је турски противудар, који је покренуо и Велику сеобу Срба (1690). Стратешки значај Београда постао је пресудан. Турска опсада је започела 1. октобра 1690, а већ 8. су експлодирала три барутна магацина у замку деспота Стефана у Горњем граду, када је страдао и знатни део средњовековног утврђења. Услед великих губитака, разарања и панике, Турци су заузели тврђаву.<sup>17</sup>

Иако је Београд поново био под османском влашћу, интересовање европске јавности за град није престало. Један од најзначајнијих француских картографа и издавача, Никола де Фер, био је „краљевски географ“ тројице краљева из династије Бурбона, француских Луја XIV и Луја XV (1715–1774), и

<sup>17</sup> Рајко Веселиновић, „Београд од 1683. до 1717. године“, *Годишњак града Београда XV* (1968): 9–12.



Слика 4. Никола де Фер, Питер ван дер А, План Београда, Лајден 1726, бакрорез, 26,7 x 16,8 cm, И, 306

Figure 4 Nicolas de Fer, Pieter van der Aa, Plan of Belgrade, Leiden 1726, copper engraving, 26.7 x 16.8 cm, I, 306

шпанског Филипа V (1700–1746).<sup>18</sup> За потребе свог знаменитог атласа *Les forces de l'Europe*, Де Фер је у Паризу 1695. године, заједно са бакроресцем Херманом ван Лоном, израдио план Београда (сл. 3).<sup>19</sup> Као веома популаран у Француској, атлас је поново штампан 1705, а Де Фер је 1700. године исти план Београда употребио и у *Plan des villes et places importantes qui sont dans la carte de l'empire du Turc en Europe avec leurs fortifications*.<sup>20</sup> Истоветни план налази се и у првом холандском издању Де Феровог атласа, који је 1702. у

<sup>18</sup> Nick Kanas, *Star Maps. History, Artistry and Cartography* (Berlin, New York: Springer; Chichester: Praxis, 2012), 214–215.

<sup>19</sup> Nicolas de Fer, *Les forces de l'Europe, ou Description des principales villes, avec leurs fortifications* (Paris: Nicolas de Fer, 1695), 176.

<sup>20</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 15.

Амстердаму приредио Питер Мортије,<sup>21</sup> а веома сличан у другом, који је 1726. године у Лајдену публикувао Питер ван дер А (сл. 4).<sup>22</sup> Оба холандска издања имала су незнатно измењен наслов у односу на француска, *Les Forces de l'Europe, Asie, Afrique et Amerique*.

Турци су Београду придавали велики значај као важном стратешком упоришту и средишту окупљања своје војске за даље ратове против Хабзбуршког царства. Посебну пажњу посветили су обнови и ојачању тврђаве. Радове је надгледало неколико хришћанских инжењера, пребега који су наставили своје послове започете под грофом Штарембергом. Предводио их је поново Андреа Корнаро, сада као мимар-баша (главни неимар), за кога се тврдило да је подметнуо ватру у барутне магацине и први отворио капију Турцима. Подигнута су два нова дворожна бастиона, испод југозападног бедема Горњег града и око кула у југоисточном делу.<sup>23</sup>

Наставак османске реконструкције београдске тврђаве изазивао је велику пажњу у Хабзбуршком царству. Ђовани Морандо Висконти, главни инжењер и архитекта царских трупа у Трансилванији (Ердељу), нацртао је план Београда са утврђењима изграђеним 1695. и 1696. године, на основу једне скице Андрее Корнара. Њу је прецртао нама непознати бегунац, један од секретара угарског грофа Имреа (Емерика) Текелија,<sup>24</sup> бившег ердељског кнеза (1690), који је као турски вазал био и „краљ Горње Угарске“ (1682–1685). Ратна судбина се 1688. године побринула да гроф Текели<sup>25</sup> и Висконти буду код Београда на супротним странама. На основу Висконтијевих цртежа, Стефан Велцер из Короне, данашњег Брашова, и нирнбершки бакрорезац Јохан Конрад Предшнајдер израдили су 1699. године у Херманштату, данашњем Сибињу, велику *Mapa della Transilvania*. Карта садржи и панораме и планове једанаест тамошњих градова, као и планове Ниша, Београда и Петроварадина (сл. 5). Прва верзија поменуте карте штампана је 1696. године у Брашову.<sup>26</sup> Када су обновљена ратна дејства на

---

<sup>21</sup> Nicolas de Fer, *Les forces de l'Europe, Asie, Afrique et Amerique, ou Description des principales villes, avec leurs fortifications* (Amsterdam: Pierre Mortier, 1702), 108.

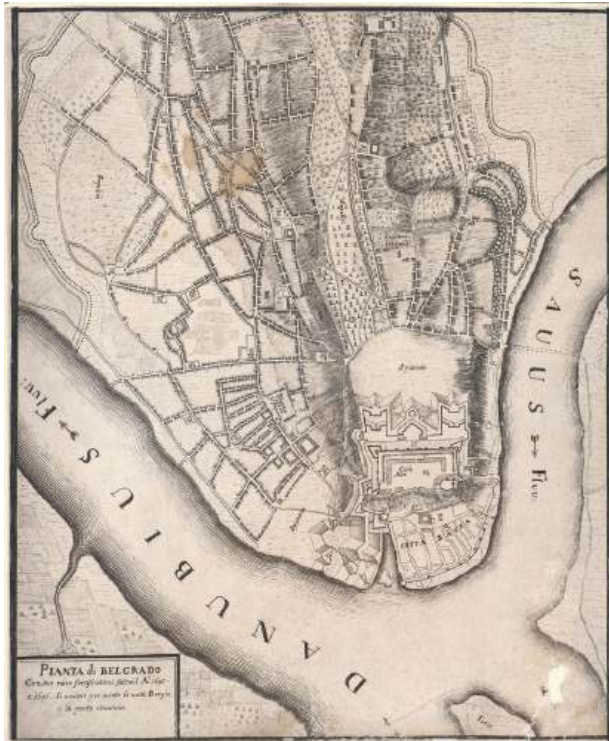
<sup>22</sup> Nicolas de Fer, *Les forces de l'Europe, Asie, Afrique et Amerique, ou Description des principales villes, avec leurs fortifications* (Leiden: Pieter van der Aa, 1726), 462.

<sup>23</sup> Поповић, *Београдска тврђава*, 186, 189, 191–198.

<sup>24</sup> Рајко Веселиновић, „Београд од 1683. до 1717. године“, *Годишњак града Београда XV* (1968): 15.

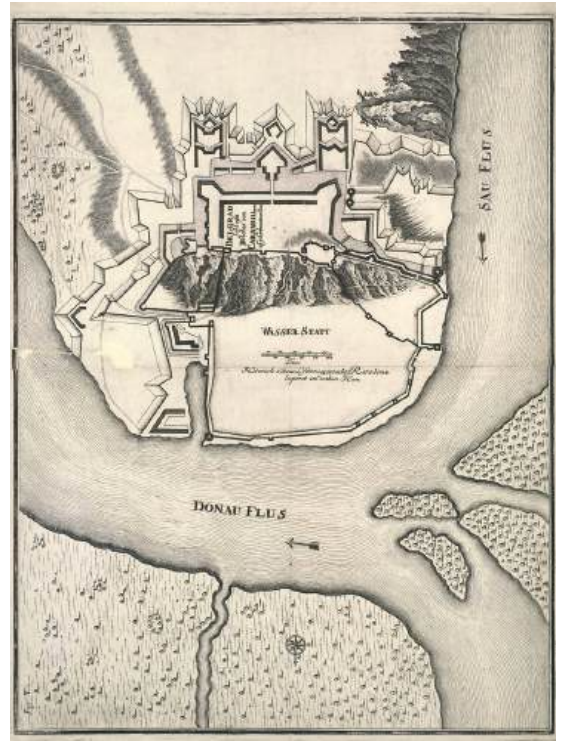
<sup>25</sup> Срђан Катић, *Јеген Осман-паша* (Београд: АПП, 2001), 32, 140, 144–146.

<sup>26</sup> Dragos Mandescu, „An Almost Forgotten Old Map and the First Mentions of Some Roman Remains on Alutanus and Transalutanus Limes“, in: *Ancient Linear Fortifications on the Lower Danube*, ed. Valeriu Sîrbu, Costin Croitoru (Cluj-Napoca: Mega Publishing House, 2014), 78–79.



Слика 5. Ђовани Морандо Висконти,  
Стефан Велцер, Јохан Конрад Предшнајдер,  
План Београда са новим утврђењима изграђеним  
1695. и 1696. године, Херманштат (Сибињ) 1699,  
бакрорез, 31 x 37 cm, I, 312

Figure 5 Giovanni Morando Visconti,  
Stephan Welzer, Johann Conrad Predtschneider,  
Plan of Belgrade with New Fortifications  
Built in 1695 and 1696, Hermannstadt (Sibiu) 1699,  
copper engraving, 31 x 37 cm, I, 312



Слика 6. Хајнрих Јонас Остертаг,  
План београдске тврђаве након завршетка  
радова под надзором Андреје Корнара,  
1696. године, Регензбург 1717,  
бакрорез, 36,4 x 46,9 cm, I, 319

Figure 6 Heinrich Jonas Ostertag,  
Plan of the Belgrade Fortress after the Completion  
of Works Under the Supervision of Andrea Cornaro,  
1696, Regensburg 1717,  
copperplate, 36.4 x 46.9 cm, I, 319

Балкану, Хајнрих Јонас Остертаг је у Регензбургу 1717. године израдио план београдске тврђаве после завршетка радова под надзором Корнара, за своју књигу *Hungarisches Kriegs-Theatrum* (сл. 6).<sup>27</sup> План је рађен према једној скици која се данас чува у Ратном архиву у Бечу.<sup>28</sup> Као веома популарну у

<sup>27</sup> Heinrich Jonas Ostertag, *Hungarisches Kriegs-Theatrum. Allwo Die merckwürdigste Begebenheiten, Schlachten, Belagerung- und Eroberungen, so sich seith dem letzten Türckischen Friedens-Bruch Anno 1716. bis hieher zugetragen* (Regensburg: Heinrich Jonas Ostertag, 1717), 31.

<sup>28</sup> Поповић, *Београдска тврђава*, 17.

Царству, Остертагову књигу је исте године у Аугзбургу поново штампао Јохан Јакоб Лотер,<sup>29</sup> оснивач познате издавачке куће *Lotter und Söhne* (1705–1845).<sup>30</sup>

Мировни уговор потписан 26. јануара 1699. у Сремским Карловцима није представљао само завршетак Великог бечког рата него и крај османских ратних похода према средњој Европи и почетак наглог слабљења турске војне и политичке моћи. Београд је остао под турском влашћу као погранична тврђава. Београдском гарнизону је у војном и административном погледу посвећивана велика пажња, а његов значај је знатно порастао услед турског губитка Будимског пашалука.<sup>31</sup> Комисију за утврђивање нове границе између два царства, као опуномоћени царски комесар, од априла 1699. до марта 1701. предводио је италијански научник, дипломата и генерал, гроф Луиђи Фердинандо Марсиљи. Као врстан картограф, у поменутој комисији је радио и Кристоф Вајгел.<sup>32</sup>

Освајање Београда у следећем рату (1716–1718), 18. августа 1717, одјекнуло је Европом као нова велика победа хришћанства у вишевековном сукобу са исламом и постало веома важно за владарску идеологију Хабзбурга. Планови Београда нашли су своје место у великом броју штампаних издања настајалих чак до друге половине XIX века. Највише их налазимо у многим повестима ратова посвећеним принцу Еугену Савојском, вероватно најистакнутијем војсковођи тадашње Европе. Два плана су рађена према скицама које је у Бечу нацртао Рибро Каутас, инжењеријски официр у царској војсци. Први је израдио Јохан ван ден Бруген, а публиковао га је „универзитетски трговац књигама и уметничким делима“ Јохан Михаел Кристофори у Бечу (сл. 7), док је други, рад Жана Батиста Бертерама, издао Ежен Анри Фрикс у Бриселу (сл. 8).<sup>33</sup> Изгледа и да је „краљевски географ“ Луја XV, Гаспар де Бајел,<sup>34</sup> свој план радио према пројекту који се данас чува у Националној библиотеци у Паризу (сл. 9).<sup>35</sup>

---

<sup>29</sup> Heinrich Jonas Ostertag, *Hungarisches Kriegs-Theatrum. Allwo Die merckwürdigste Begebenheiten, Schlachten, Belagerung- und Eroberungen, so sich seith dem letzten Türckischen Friedens-Bruch Anno 1716. bis hieher zugetragen* (Augspurg: Johann Jacob Lotter, 1717), XXIII.

<sup>30</sup> Alexander J. Fisher, „Music“, in: *A Companion to Late Medieval and Early Modern Augsburg*, ed. B. Ann Tlusty, Mark Häberlein (Leiden: Brill, 2020), 569.

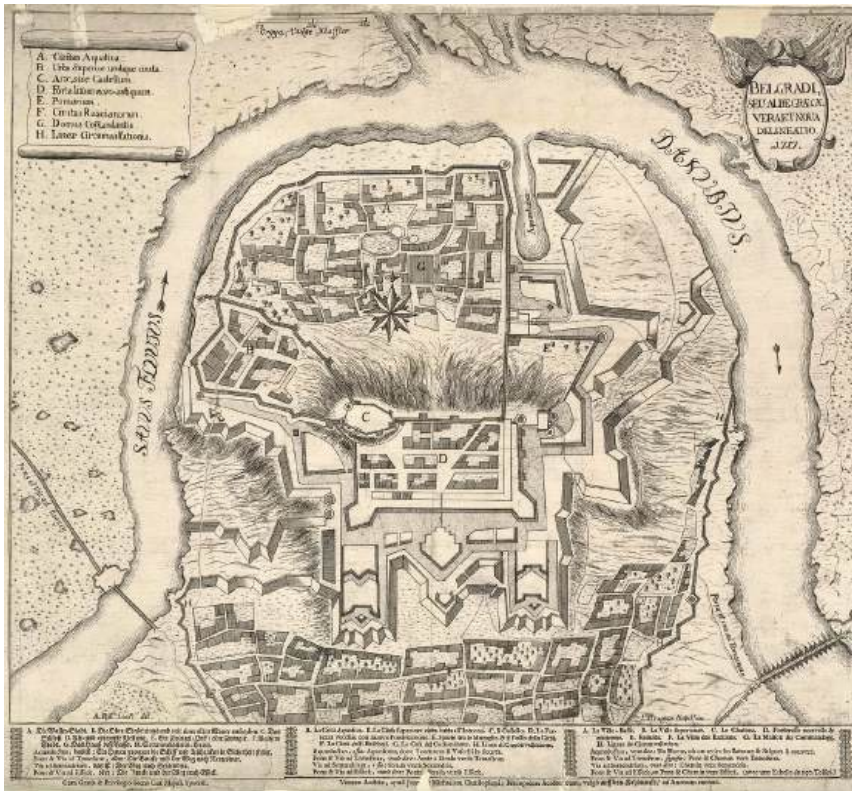
<sup>31</sup> Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću*, 186, 198–199.

<sup>32</sup> Жељко Шкаламера, „Картографија Србије и југословенских земаља од почетка XVI до краја XIX века“, у: *Србија и суседне земље на старим географским картама*, ур. Жељко Шкаламера (Београд: Српска академија наука и уметности, 1991), 77–78, 82.

<sup>33</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 17.

<sup>34</sup> Christine Marie Petto, *When France was King of Cartography. The Patronage and Production of Maps in early Modern France* (Lanham: Lexington Books, 2007), 156–157.

<sup>35</sup> Поповић, *Београдска тврђава*, 203.



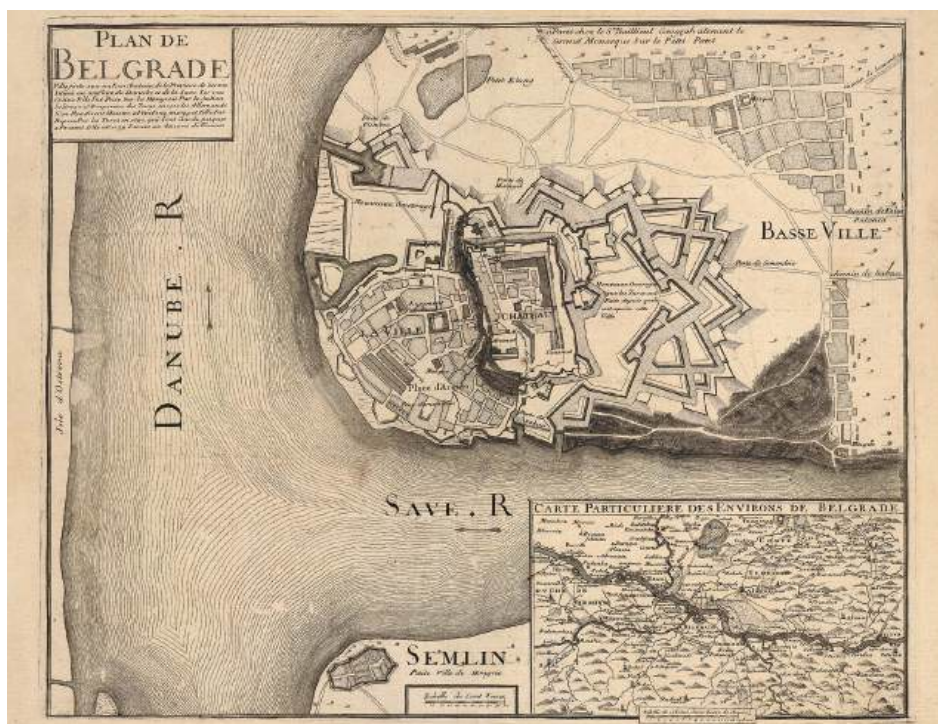
Слика 7.  
 А. Рибро Каутас,  
 Јохан ван ден Бруген,  
 План београдске  
 тврђаве 1717. године,  
 Беч 1717, бакрорез,  
 61,7 x 52,2 cm, I, 3289

Figure 7  
 A. Ribro Couttas,  
 Johann van der Bruggen,  
 Plan of the Belgrade  
 Fortress in 1717,  
 Vienna 1717, copperplate,  
 61.7 x 52.2 cm, I, 3289



Слика 8.  
 А. Рибро Каутас,  
 Жан Батист Бертерам,  
 План београдске  
 тврђаве 1717. године,  
 Брисел 1717,  
 акварелисани бакрорез,  
 46,3 x 35 cm, I, 318

Figure 8.  
 A. Ribro Couttas,  
 Jan Baptist Bertherham,  
 Plan of the Belgrade  
 Fortress in 1717,  
 Brussels 1717,  
 watercolour copperplate,  
 46.3 x 35cm, I, 318

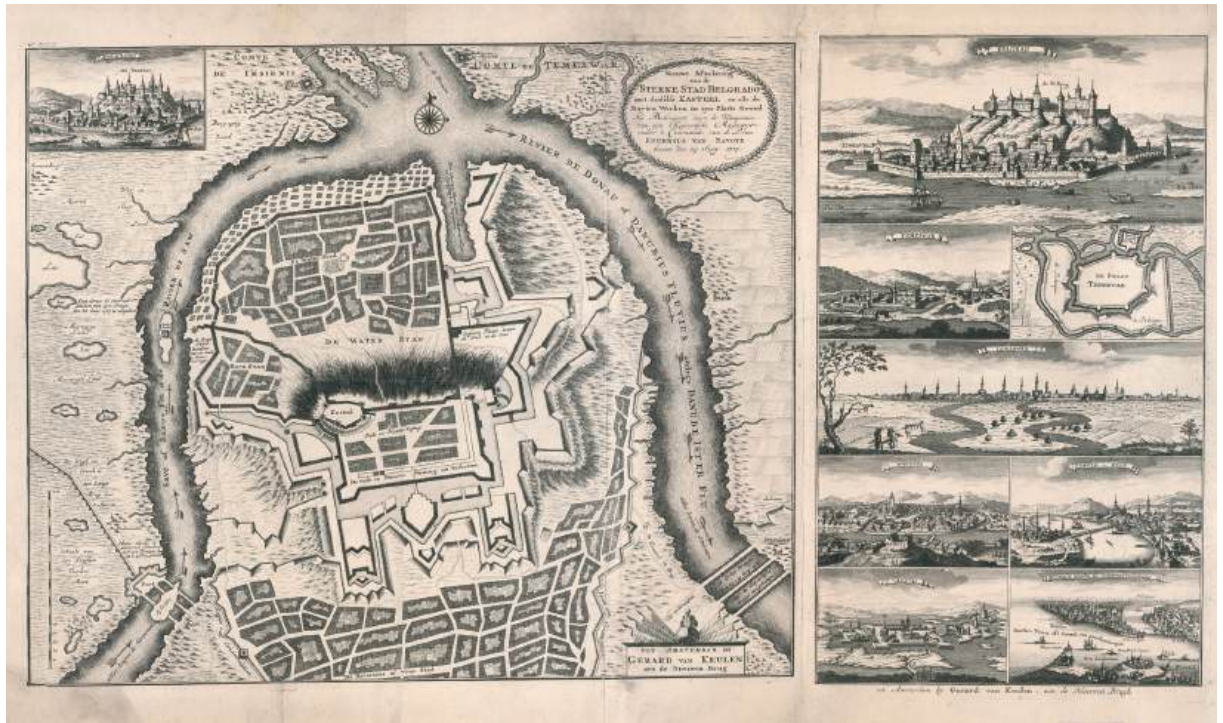


Слика 9. Гаспар де Бајел, План београдске тврђаве, Париз [1717], бакрорез, 53,5 x 43,5 cm, И1 3153

Figure 9 Gaspard de Baillieu, Plan of the Belgrade Fortress, Paris [1717], copperplate, 53.5 x 43.5 cm, I1 3153

Герард ван Келен је био хидрограф Холандске источноиндијске компаније и представник породичне фирме картографа и издавача *In de Gekroonde Lootsman* из Амстердама (1678–1885).<sup>36</sup> Његов план Београда (сл. 10) се налази и у великој колекцији географских карата, графика и цртежа *Frederik den Femtes Atlas*, која је припадала данском и норвешком краљу Фредерику V (1746–1766), који је уједно био и војвода од Шлезвиг-Холштајна. Јакоб Тили, протестантски свештеник из тамошњег насеља Катинга на полуострву Ајдерштеду, је 1723. године, у част Фредериковог рођења, будућем краљу поклонио своју вредну колекцију од 413 листова, *Atlas Novus et Selectus oder Landkartenatlas*. Фредерик V је с временом ову збирку вишеструко увећао

<sup>36</sup> Michael Wintle, „Europe as Seen from the Outside. A Brief Visual Survey“, in: *Imagining Europe. Europe and European Civilisation as Seen from its Margins and by the Rest of the World, in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, ed. Michael Wintle (Brussels: Peter Lang, 2008), 24–25.



Слика 10. Герард ван Келен, План београдске тврђаве за време хабзбуршке опсаде 1717. године, Амстердам 1717, бакрорез, 100 x 59,5 cm, И, 323

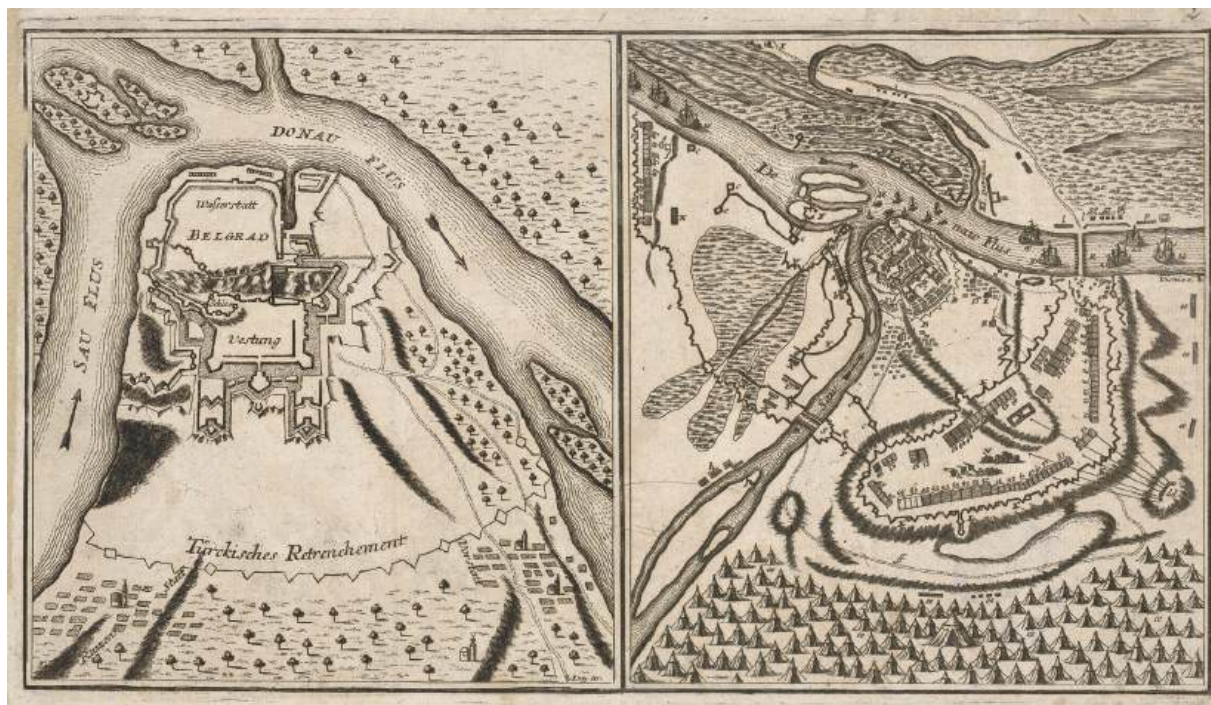
Figure 10 Gerard van Keulen, Plan of the Belgrade Fortress during the Habsburg Siege in 1717, Amsterdam 1717, copper engraving, 100 x 59.5 cm, I, 323

на 3.535 листова, који су после његове смрти укоричени у 55 свезака и данас се чувају у Данској краљевској библиотеци.<sup>37</sup>

Аугзбуршки издавач Каспар Брехенмахер је целу своју књигу *Glück- und Unglücks-Fälle der in dem Königreich Servien gelegenen Haupt-Vestung Belgrad, Oder Griechisch-Weissenburg* посветио Београду и слави фелдмаршала Еугена Савојског. У њој се налазе бакрорези Готфрида Рога, међу којима је и један план града с приказом његове опсаде (сл. 11).<sup>38</sup> Кристоф Вајгел, бакрорезац и оснивач штампарије и издавачке куће (1698), је заједно са историчарем Јоханом Давидом Келером, професором универзитета у Алтдорфу и каснијим

<sup>37</sup> Ib Rønne Kejlbo, *Manuscript Maps in the Frederik den Femtes Atlas* (Copenhagen: The Royal Library, 1969), 3–5. Поменути план се налази у 45. свесци, под редним бројем 49.

<sup>38</sup> *Glück- und Unglücks-Fälle der in dem Königreich Servien gelegenen Haupt-Vestung Belgrad, Oder Griechisch-Weissenburg* (Augsburg: Caspar Brechenmacher, 1717), 67.



Слика 11. Готфрид Рог, План Београда и његове опсаде 1717. године, Аугзбург 1717, бакрорез, 32,5 x 18 cm, И, 3155  
Figure 11 Gottfried Rogg, Plan of Belgrade and its Siege in 1717, Augsburg 1717, copper engraving, 32.5 x 18 cm, I, 3155

чланом Леополдине (Немачке академије наука),<sup>39</sup> и издавачем Јоханом Ернестом Аделбулнером, у Нирнбергу 1719. године објавио *Bequemer Schul- und Reisen-Atlas*.<sup>40</sup> Вајгелов план Београда из поменутог школског и путног атласа налази се и у атласу *Schauplatz des Russisch-Türkischen Kriegs*, публикованом под његовим именом 1789. године, у јеку последњег хабзбуршко-османског рата (сл. 12).<sup>41</sup> Нови издавач Адам Готлиб Шнајдер је 1780, женидбом с Вајгеловом наследницом, преузео графичку радионицу, у којој је настављен рад све до 1839. године.<sup>42</sup>

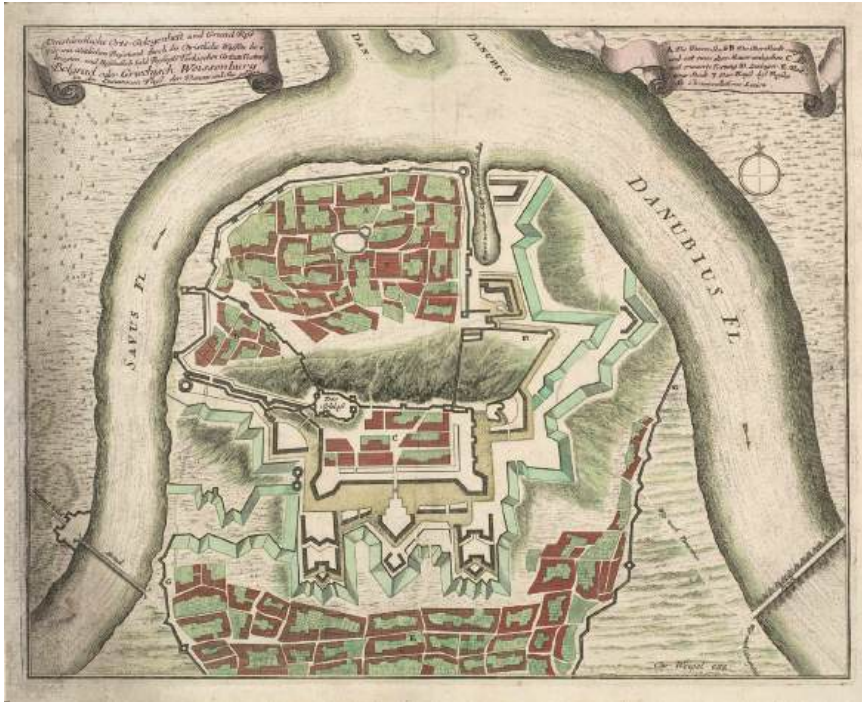
Миром потписаним 21. јула 1718. у шаторима испред Пожаревца, област од Београда до Западне Мораве ушла је у састав Хабзбуршког царства, под

<sup>39</sup> Grieb, *Nürnberger Künstlerlexikon*, 8, 807–808, 1634–1635.

<sup>40</sup> Johann David Köhler und Christoph Weigel, *Bequemer Schul- und Reisen-Atlas* (Nürnberg: Johann Ernst Adelbulner, 1719), 255.

<sup>41</sup> Christoph Weigel, *Schauplatz des Russisch-Türkischen Kriegs und der benachbarten Länder* (Nürnberg: Christoph Weigel und Schneider, 1789), 3.

<sup>42</sup> Grieb, *Nürnberger Künstlerlexikon*, 1358.



Слика 12.  
Кристоф Вајгел,  
План београдске  
тврђаве, Нирнберг 1719,  
акварелисани бакорез,  
42,3 x 33,5 cm, I, 317

Figure 12  
Christoph Weigel,  
Plan of the Belgrade  
Fortress, Nuremberg 1719,  
watercolour copperplate,  
42.3 x 33.5 cm, I, 317

именом „Краљевина Србија“, а римско-немачки цар Карло VI (1711–1740) је био њен краљ. Администрација Србије (Београдска администрација) је уведена 7. октобра 1720. и због угарских претензија проглашена за царско лично власништво. На њеном челу је до 1733. године био фелдмаршал Карл Александар, каснији војвода од Виртемберга. Српске области које су се нашле под хабзбуршком влашћу представљале су последње остатке средњовековне Српске деспотовине Лазаревића и Бранковића. Таква Србија са Београдом требало је да постане окосница за даље ратове против Турске и дубљи продор Царства на Балканско полуострво.<sup>43</sup> Затечена београдска оријентална варош није задовољавала велике планове Дворског ратног савета у Бечу, предвођеног принцем Еугеном Савојским. Идеал европског барокног града није подразумевао само опсежну реконструкцију тврђаве као кључног објекта него и планску изградњу читаве вароши. За прву годину хабзбуршке власти у Београду и почетне радове на тврђави везан је и боравак доцније најзначајнијег архитекте немачког барока, Балтазара Нојмана.<sup>44</sup>

<sup>43</sup> Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću*, 209–210, 213–214.

<sup>44</sup> Љубица Ћоровић, ур., *Живот царског генерала и славног инжењера господина барона Доксата де Мореза погубљеног 20. марта 1738. у Београду* (Београд: Библиотека града Београда, 2006), VIII. У даљем тексту (Ћоровић, ур., *Живот царског генерала*).

Слика 13.  
Матеус Зојтер,  
План и панорама  
Београда,  
Аугзбург [1737],  
акварелисани  
бакорез,  
58,6 x 50,4 cm,  
И, 334

Figure 13  
Matthaus Seutter,  
Plan and Panorama  
of Belgrade,  
Augsburg [1737],  
watercolour  
copperplate,  
58.6 x 50.4 cm,  
I, 334



Прва геодетска снимања и премеравања Београда и његове шире околине обавио је капетан Аман, ађутант фелдмаршала Карла Александра, заједно с тројицом млађих официра, инжењера-математичара. Они су од 1721. до 1. марта 1722. израдили прецизне планове за подизање нове барокне тврђаве, према тадашњем врхунском систему фортификације француског маршала, маркиза Себастијена де Вобана, које је Дворски ратни савет усвојио 1723, односно 1725. године. Посао реконструкције београдске тврђаве је поверен барону Николи Доксату де Морезу, талентованом инжењеријском пуковнику, који је пре тога водио изградњу утврђења у Темишвару. Радови су започети јуна 1723, а завршени јула 1736. године.<sup>45</sup> На основу нацрта капетана Амана,<sup>46</sup> ученик „царског географа“ Јохана Баптиста Хомана, Матеус Зојтер је 1737. у

<sup>45</sup> Поповић, *Београдска тврђава*, 226–233.

<sup>46</sup> Жељко Шкаламера, „Картографија Србије и југословенских земаља од почетка XVI до краја XIX века“, у: *Србија и суседне земље на старим географским картама*, ур. Жељко Шкаламера (Београд: Српска академија наука и уметности, 1991), 96.



Слика 14. План Београда и околине, са планом Шапца, Нирнберг [1737],  
акварелисани бакорез, 57,2 x 39 cm, I, 331

Figure 14 Plan of Belgrade and its Surroundings with a Plan of Šabac, Nuremberg [1737],  
watercolour copperplate, 57.2 x 39 cm, I, 331

Аугзбургу израдио план Београда (сл. 13), који је Тобијас Конрад Лотер, његов зет и наследник, поново издао 1762. године. Истовремено су у Нирнбергу наследници књижара и издавача Адама Јонатана Фелсекера публиковали план Београда заједно с планом Шапца (сл. 14).<sup>47</sup> Зојтер је 1707. године основао своју штампарију и издавачку кућу, да би од Карла VI добио ласкаву титулу „царског географа“ (1731/32), а од Марије Терезије (1740–1780) *Привилегију* за штампање књига, атласа и географских карата у Швапској и области Горње Рајне (1741).<sup>48</sup>

<sup>47</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 19–20.

<sup>48</sup> Nick Kanas, *Star Maps. History, Artistry and Cartography* (Berlin, New York: Springer; Chichester: Praxis, 2012), 170–171.

Цар Карло VI је донео *Das Statut der Belgrader Deutenstadt von 1724*, којим је Београд подељен на српски (савски) и немачки (дунавски) део. Сво православно становништво морало је одмах да напусти своје домове у дунавском делу, који је насељен Немцима, али и другим римокатолицима из целе Европе. Хабзбуршка власт је Јеврејима дозволила боравак у ограниченом броју, у српском делу Београда, који се састојао од Горње и Доње, односно Нове вароши. Папа Бенедикт XIII (1724–1730) је у сврху прикупљања потребних средстава за утврђивање Београда и Темишвара, посебном булом од 31. јануара 1725. увео „Турски порез“, који је европска римокатоличка паства плаћала пуних петнаест година. Београд је плански насељаван и великим бројем претежно немачких занатлија и њиховим породицама.<sup>49</sup> Многобројне затечене џамије претворене су у цркве, касарне, болнице, магацине... Остало је забележено да је једна постала позориште.<sup>50</sup>

У опсежним радовима на тврђави, некадашњи Доњи град дефинитивно је изгубио карактер насеља јер су у њему саграђене зграде за војне потребе: барутни магацин, касарне за пешадију и коњицу, складишта, оружник, велики магацин за лађе... На левој обали Саве и Дунава подигнута су два нова утврђења. Ранији турски земљани бедем замењен је зидовима са седам бастiona. У Београд се улазило кроз пет капија: Савску (Шабачку) код савског пристаништа, Варош, Стамбол (Виртембергову), Царску (Видин) и Темишварску, која се налазила у близини Дунава.<sup>51</sup> У другом тому *L'Etat militaire de l'Empire Ottoman* грофа Луиђија Марсилђија, академика и оснивача Института наука и уметности у Болоњи (1715), издатом на француском и италијанском језику у Хагу и Амстердаму 1732. године, налази се и један план утврђивања дела београдске тврђаве (сл. 15).<sup>52</sup> Гроф Марсилђи је као инжењер био са царским опсадним трупама код Београда 1688. године и у његовој заоставштини су сачувана три пројекта, односно предлога за утврђивање, и један план београдске тврђаве.<sup>53</sup>

И поред великих амбиција, услед неспособности већине царских војних заповедника, нови рат (1737–1739) је завршен потпуним поразом Хабзбурга.

---

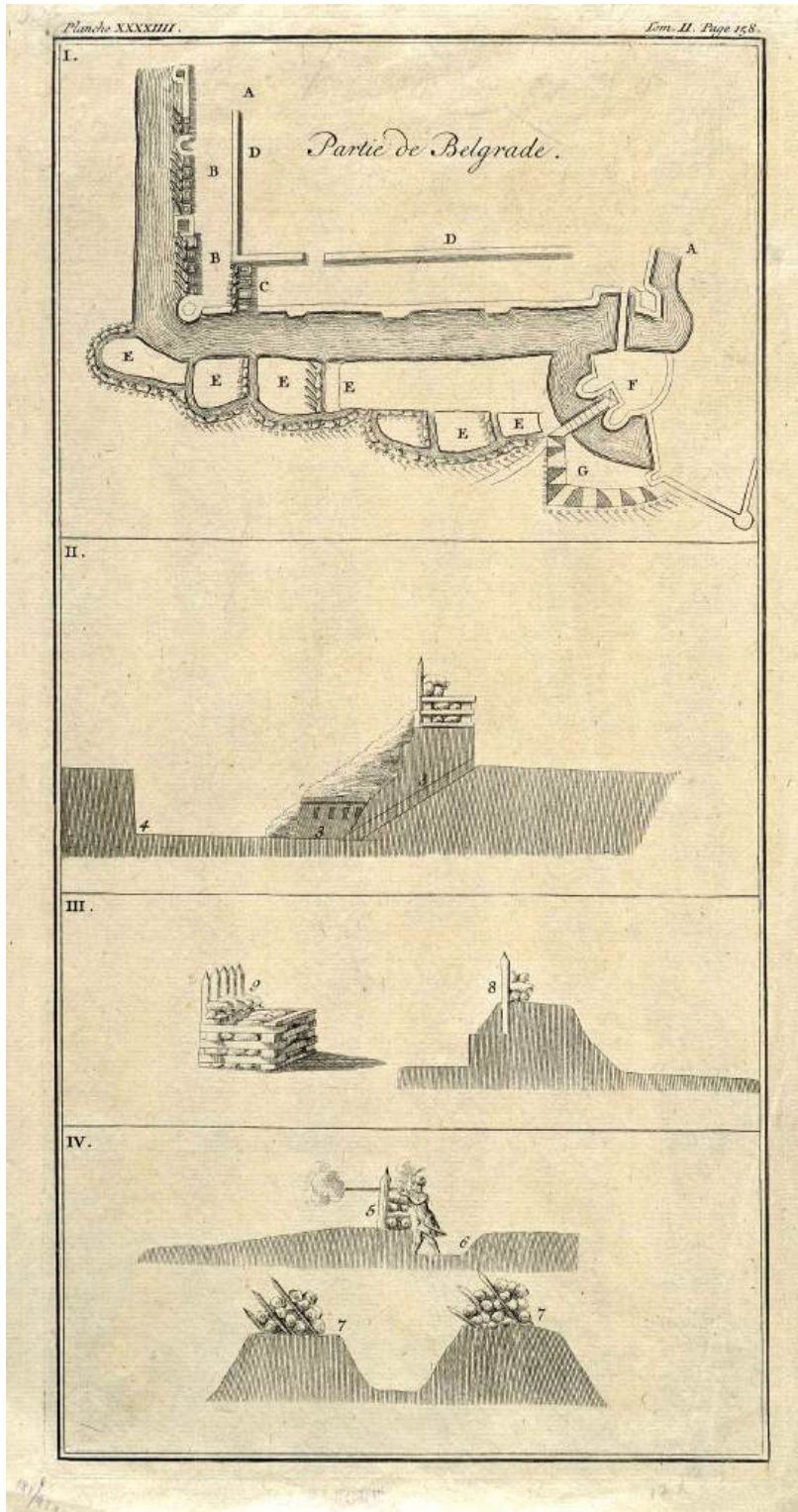
<sup>49</sup> Ђоровић, ур., *Живот царског генерала*, IX–X.

<sup>50</sup> Душан Ј. Поповић, *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718–1739)* (Београд: Српска књижевна задруга, 1950), 174–175.

<sup>51</sup> Поповић, *Београдска тврђава*, 226–235, 237–239.

<sup>52</sup> Luigi Ferdinando Marsigli, *L'Etat militaire de l'Empire Ottoman, ses progress et sa decadence*, Partie II (La Haye: Pierre Gosse, Jean Neaulme, Pierre de Hondt, Adrien Moetjens; Amsterdam: Herman Uytwerf, Francis Changuion, 1732), 158.

<sup>53</sup> Поповић, *Београдска тврђава*, 186–187.



Слика 15.  
Гроф Луиђи  
Фердинандо Марсиљи,  
План утврђивања дела  
београдске тврђаве,  
Хаг, Амстердам 1732,  
бакорез, 16,2 x 31,7 cm, И, 327

Figure 15  
Count Luigi  
Ferdinando Marsigli,  
Plan for the Fortification of  
Part of the Belgrade Fortress,  
The Hague, Amsterdam 1732,  
copper engraving,  
16.2 x 31.7 cm, I, 327

„Непрежаљени град“ је готово без борбе предат Турцима. Београдским миром, потписаним 18. септембра 1739, Сава и Дунав поново су постали граница два царства. Уследила је и нова сеоба Срба (1739–1740).<sup>54</sup> Према одредбама мира, Немци су морали да изнесу сав ратни материјал и да поруше све новоподигнуте грађевине и спољна утврђења. Иако су се Турци противили, највећи део је тада и порушен, али су њихови трагови остали још веома дуго. Тако је варошки шанац постојао све до друге половине XIX века.<sup>55</sup> Рушење је завршено 6. јула 1740, а следећег дана је одржана свечана церемонија ратификације мировног уговора, у посебно украшеном шатору постављеном на једном сплаву на Сави. Београд је поново, за кратко време, добио одлике оријенталне вароши.<sup>56</sup> Када је све већ било готово, октобра 1740. цар Карло VI умире, наводно уз речи „Београд је узрок моје смрти. На грудима осећам цео Београд како ме својом тежином гуши“.<sup>57</sup>

Неколико планова Београда настало је непосредно након турског освајања. Издвајамо план са сценом турске опсаде од 25. јула 1739. Елијаса Бека, издат у Аугзбургу (сл. 16), као и план рушења београдске тврђаве од 10. јуна 1740. године (сл. 17). Бек је своје радове, још од времена студија сликарства у Риму, потписивао псеудонимом Хелденмут (Јунаштво). Такође, нама непознат инжењеријски официр израдио је веома прецизан план реконструкције београдске тврђаве, објављен у малом тиражу, у две варијанте, на немачком и италијанском језику (сл. 18).<sup>58</sup>

У циљу одбране својих европских поседа, Турци су убрзо, са засебном управом и финансијама, обновили Београдски пашалук. Положај београдског мухафиза обезбеђивао је сву војну и управну власт. Београд је сматран најважнијом тврђавом у новом османском одбрамбеном систему, па су у њега улагана знатна средства.<sup>59</sup> Уместо порушених зидина око града, подигнути су прости земљани насипи и бедеми ограђени дебелим палисадама. Из ранијег периода остале су једино зидане капије.<sup>60</sup>

---

<sup>54</sup> Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću*, 235–236.

<sup>55</sup> Željko Škalamera, „Planovi barokne rekonstrukcije Beograda iz 1717–1740. godine“, *Urbanizam Beograda* 22 (1973): 16–17.

<sup>56</sup> Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću*, 236–237.

<sup>57</sup> Ђоровић, ур., *Живот царског генерала*, XII.

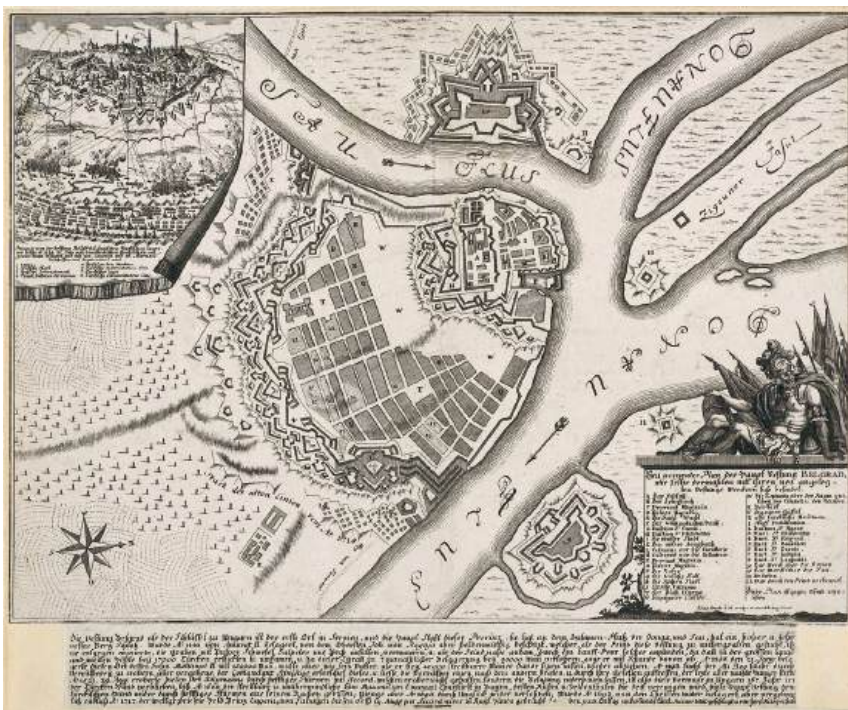
<sup>58</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 22.

<sup>59</sup> Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću*, 246–247.

<sup>60</sup> Поповић, *Београдска тврђава*, 251, 253, 255–262.

Слика 16.  
Елијас Бек (Хелденмут),  
План Београда са сценом  
турске опсаде тврђаве  
25. јула 1739. године,  
Аугсбург 1739,  
бакорез,  
40 x 33 cm, И, 3290

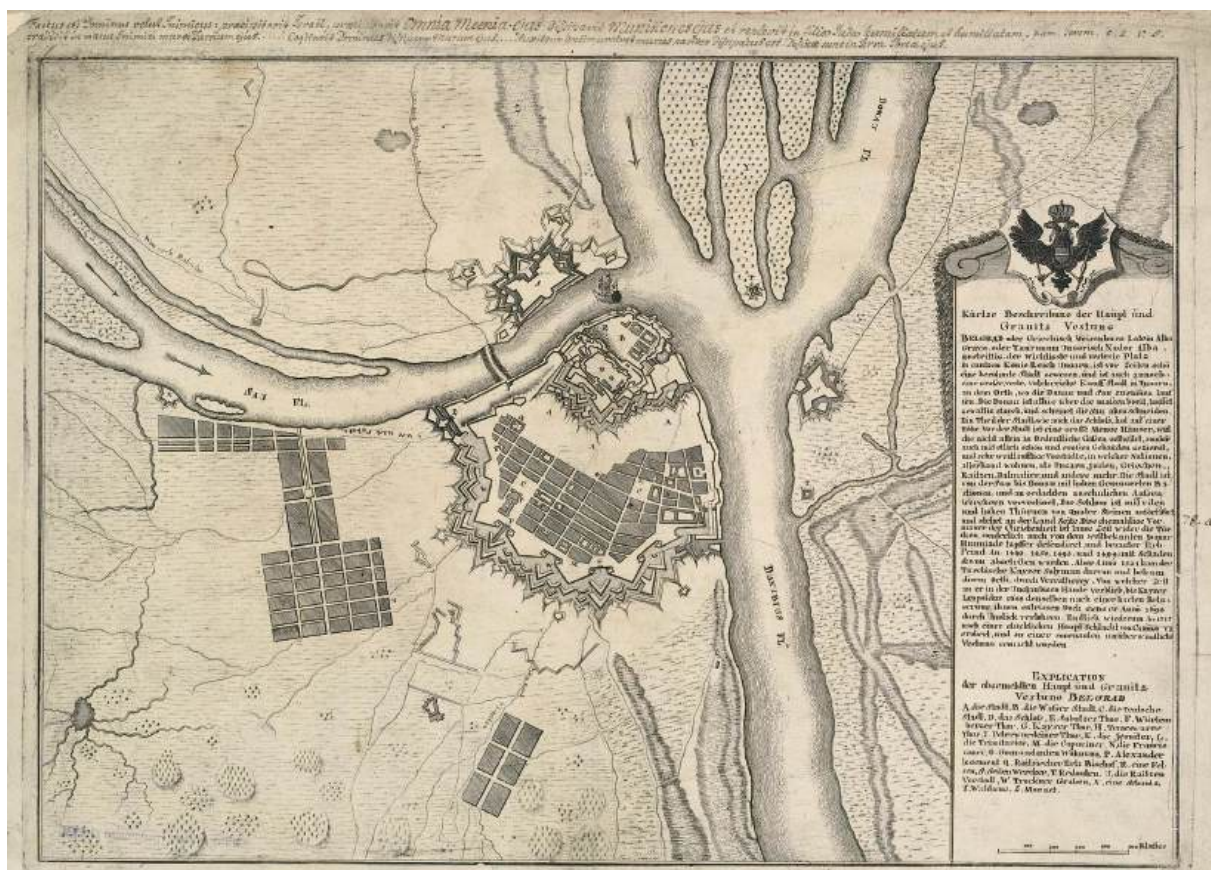
Figure 16  
Elias Baeck (Heldenmuth),  
Plan of Belgrade with  
the Scene of the Turkish  
Siege of the Fortress  
on July 25, 1739,  
Augsburg 1739,  
copper engraving,  
40 x 33 cm, I, 3290



Слика 17.  
План рушења београдске  
тврђаве 10. јуна 1740.  
године, 1740, бакорез,  
30,3 x 38,2 cm, И, 333

Figure 17  
Plan of Demolition of  
the Belgrade Fortress  
on June 10, 1740,  
1740, copper engraving,  
30.3 x 38.2 cm, I, 333

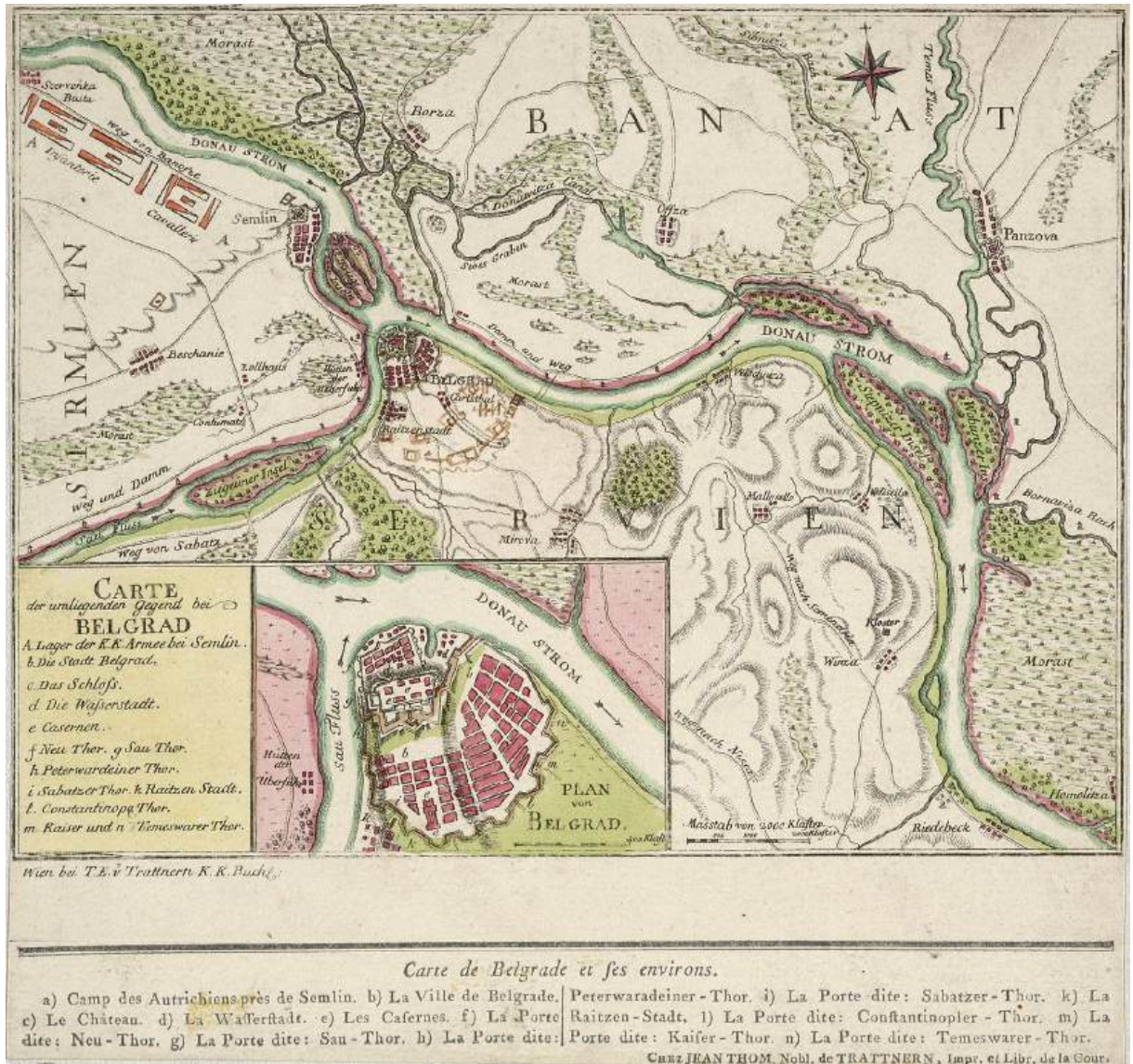




Слика 18. План реконструкције београдске тврђаве, 1739/1740, бакрорез, 46 x 34,2 cm, I, 324

Figure 18 Reconstruction Plan of the Belgrade Fortress, 1739/1740, copper engraving, 46 x 34.2 cm, I, 324

Последњи рат „два орла, аустријског и руског, против змаја турског“ за почет је 9. фебруара 1788. године. У Србији је упамћен као Кочина крајина, по капетану Кочи Анђелковићу, команданту српских фрајкора. У националном одушевљењу, први пут су догађаје пратиле и монографије објављене на српском језику, које је у Бечу издао Јозеф фон Курцбек. Емануил Јанковић је са немачког језика превео *Описаніе живота и хероическихъ дѣлъ Цесаро-Кралевскаго фелдмаршала Барона отъ Лаудонъ* (1788), Доситеј Обрадовић је опевао *Пѣсню о избавленію Сербіе* (1789), а Јован Рајић алегорично-историјски спев *Бой змая са орловы* (1789/1791). И поред неславног резултата рата, у којем су главне победе остварили српски фрајкори, широм Европе је за кратко време публикован велики број планова Београда, привремено освојеног 8. октобра 1789. године. Разлози су поновне велике амбиције Царства на почетку рата, чињеница да је



Слика 19. Јохан Томас фон Тратнер, План Београда и околине,  
Беч 1788, акварелисани бакрорез, 22,7 x 21,8 cm, И1 3027

Figure 19 Johann Thomas von Trattner, Plan of Belgrade and its Surroundings,  
Vienna 1788, watercolour copperplate, 22.7 x 21.8 cm, II 3027

на овдашње ратиште упућен најспособнији немачки војсковођа, фелдмаршал Ернст Гидеон фон Лаудон, али и присуство цара Јозефа II (1765–1790) и надвојводе Франца, будућег цара Франца II (1792–1835). Због тога су се планови Београда из 1789. године појављивали и знатно касније. Нека издања досежу и до друге

половине XIX века, када су у заборав пали и далеко значајнији догађаји из раздобља Наполеонових ратова, а поготово лоше вођен локални рат против ослабљеног Османског царства и привремено освајање Београда.<sup>61</sup>

На самом почетку рата, бечки издавач Томас фон Тратнер је публикувао мали атлас *Russisch-Türkischer krieg, 1787–1788*, у којем се налази и план Београда (сл. 19).<sup>62</sup> Тратнер је 1751. постао „дворски књиџар“, да би *Привилегијом* царице Марије Терезије 1754. године добио положај дворског штампара, што му је донело велико богатство и племићку титулу.<sup>63</sup> Највише је остао упамћен као градитељ и власник монументалне зграде Тратнерхоф у центру Беча, у Улици Грабен. У њој је, од јануара до септембра 1784, живео и Волфганг Амадеус Моцарт, са којим је Тратнер постао веома близак.<sup>64</sup> Млетачки картограф и издавач Антонио Цата објавио је већи број панорама и планова Београда (сл. 20 и 21), да би 1789. године издао и *Istoria e descrizione della Citta di Belgrado*.<sup>65</sup> Колико су путеви ондашње штампе били замршени и неочекивани показује и податак да је Павле Соларић 1818. године искористио бакрорезну плочу с мотивом Београда из Цатине књиге у Српско-словенској штампарији Мађарског краљевског универзитета у Будиму, за насловну страну збирке огледа из морала и практичне филозофије Доситеја Обрадовића, *Мезимацъ*.<sup>66</sup> Соларић је осамнаест година радио и као коректор словенских издања грчке штампарије Панае Теодосија у Венецији.<sup>67</sup>

Поменућемо и планове Ђузепеа Вернајлда, бакроресца Теодора Вијера и издавача Франческа Орландинија из Венеције (сл. 22), картографа Жана Баптиста де Бужа и бакроресца Филипа Жозефа Мајара из Брисела (сл. 23), новинске куће *Zeitungs Comptoir* из Бајројта (сл. 24),<sup>68</sup> и Игнаца Карла фон

---

<sup>61</sup> Tomić, „The Viennese View on Belgrade”, 462, 464–465.

<sup>62</sup> Thomas Edler von Trattner, *Russisch-Türkischer krieg, 1787–1788* (Wien: Thomas Edler von Trattner, 1788), 5.

<sup>63</sup> Peter R. Frank und Johannes Frimmel, *Buchwesen in Wien 1750–1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker und Verleger* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2008), 198–200. У даљем тексту (Frank und Frimmel, *Buchwesen in Wien*).

<sup>64</sup> Piero Melograni, *Wolfgang Amadeus Mozart. A Biography* (Chicago, London: University of Chicago Press, 2007), 170–173, 241–242.

<sup>65</sup> *Istoria e descrizione della Citta di Belgrado. In cui si espongono tutti gli avvenimenti accaduti a quella piazza nelle varie guerre co 'Turchi* (Venezia: Antonio Zatta, 1789), 39.

<sup>66</sup> Досіеѡ Обрадович, *Мезимацъ. Часть втора Собранія разнѣхъ Нравоучишелнѣхъ Вещей въ ползу и увеселеніе* (Будим: Изъ Печатнѣ Кралѣв. Мадѣар. Свеучилища, 1818).

<sup>67</sup> Љубица Ћоровић, *Београд од деспота Стефана до Доситеја* (Београд: Књижевно друштво „Свети Сава”, 1995), 62, 76–77.

<sup>68</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 23.

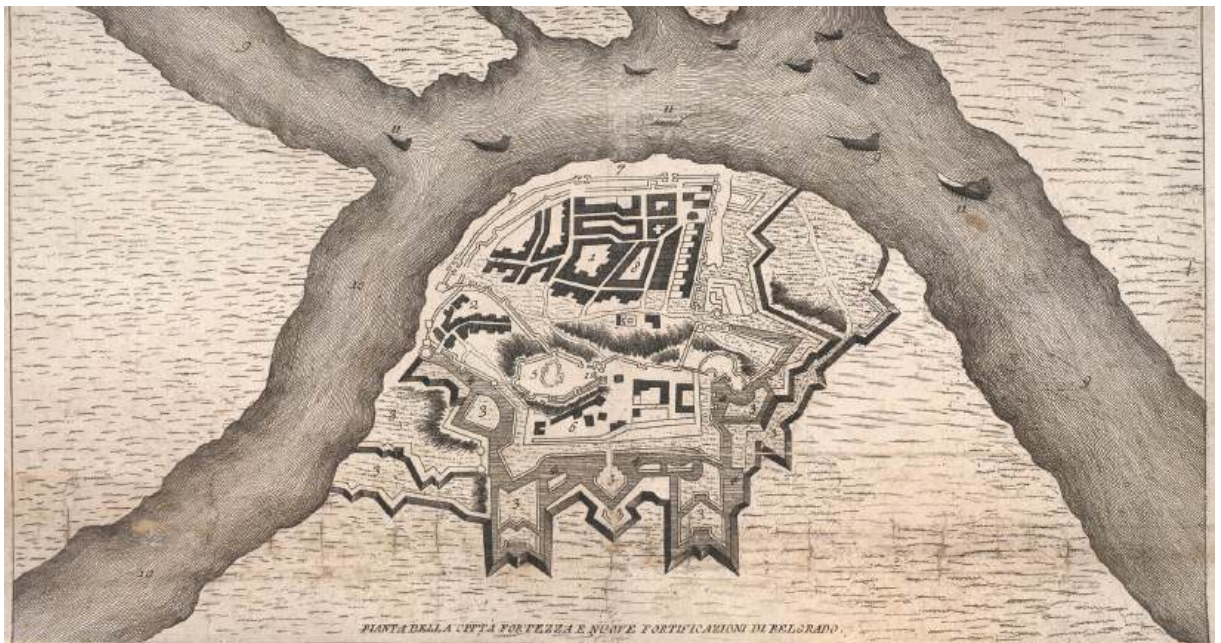


Слика 20.  
Антонио Цата,  
План београдске тврђаве,  
Венеција 1787,  
акварелисани бакорез,  
17,7 x 24,9 cm, I, 3151

Figure 20  
Antonio Zatta,  
Plan of the Belgrade Fortress,  
Venice 1787,  
watercolour copperplate,  
17.7 x 24.9 cm, I, 3151

Слика 21.  
Антонио Цата,  
План београдске тврђаве,  
Венеција 1789, бакорез,  
45,2 x 22 cm, I, 2310

Figure 21  
Antonio Zatta,  
Plan of the Belgrade Fortress,  
Venice 1789, copperplate,  
45.2 x 22cm, I, 2310





Страна 54 / Page 54

Слика 22. Ђузепе Вернајлд, Теодоро Вијеро, Панорама Београда са планом града, Венеција 1788, бакоррез, 38,3 x 26 cm, И, 2017

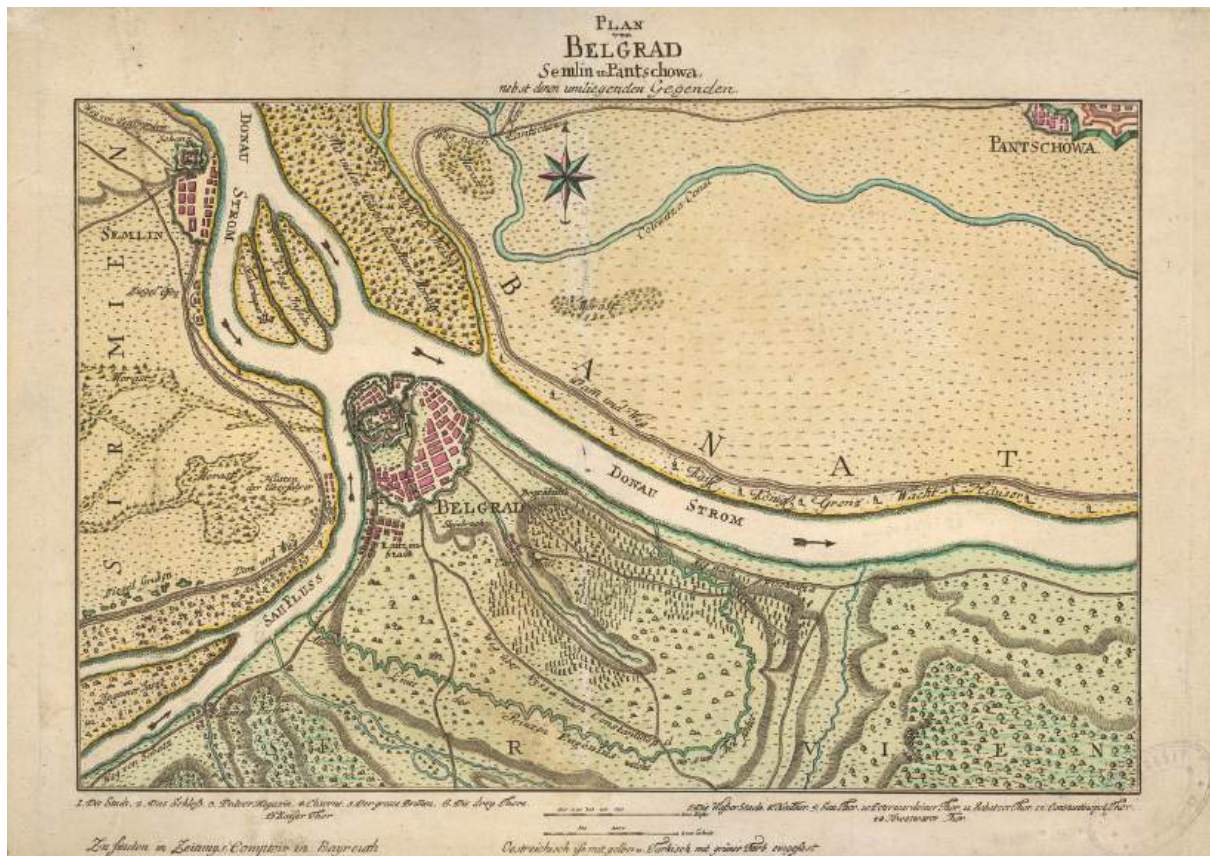
Figure 22 Giuseppe Wernaïld, Teodoro Viero, Panorama of Belgrade with City Plan, Venice 1788, copper engraving, 38.3 x 26 cm, I, 2017

Слика 23. Жан Баптист де Буж, Филип Жозеф Мајар, План Београда, престонице Србије, предатог Турцима 1739. године, Брисел 1788, акварелисани бакоррез, 48,2 x 34,3 cm, И, 1448

Figure 23 Jean-Baptiste de Bouge, Philippe Joseph Maillart, Plan of Belgrade, the Capital of Serbia, Surrendered to the Turks in 1739, Brussels 1788, watercolour copperplate, 48.2 x 34.3 cm, I, 1448

Слика 24. План Београда, Земун и Панчева, са околним областима, Бајројт 1788, акварелисани бакоррез, 40,8 x 28,5 cm, И1 1425

Figure 24 Plan of Belgrade, Zemun and Pančevo, with Surrounding Areas, Bayreuth 1788, watercolour copperplate, 40.8 x 28.5 cm, I1 1425





Страна 56 / Page 56

Слика 25.

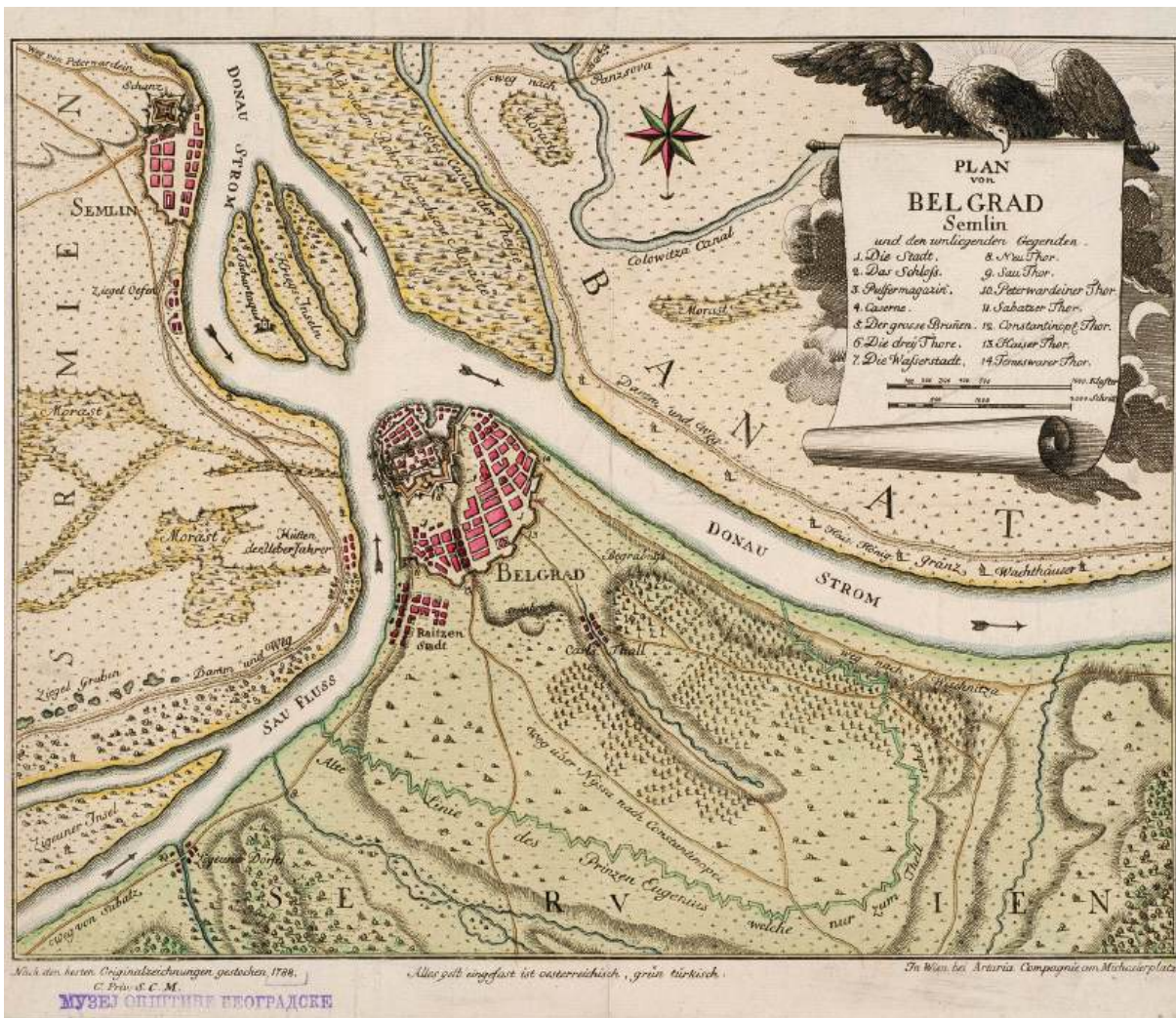
Игнац Карл фон Лакнер, План Београда и околине,  
Беч 1790, акварелисани бакрорез, 37,6 x 47,8 cm, И1 330

Figure 25

Ignaz Karl von Lackner, Plan of Belgrade and its Surroundings,  
Vienna 1790, watercolour copperplate, 37.6 x 47.8 cm, I1 330

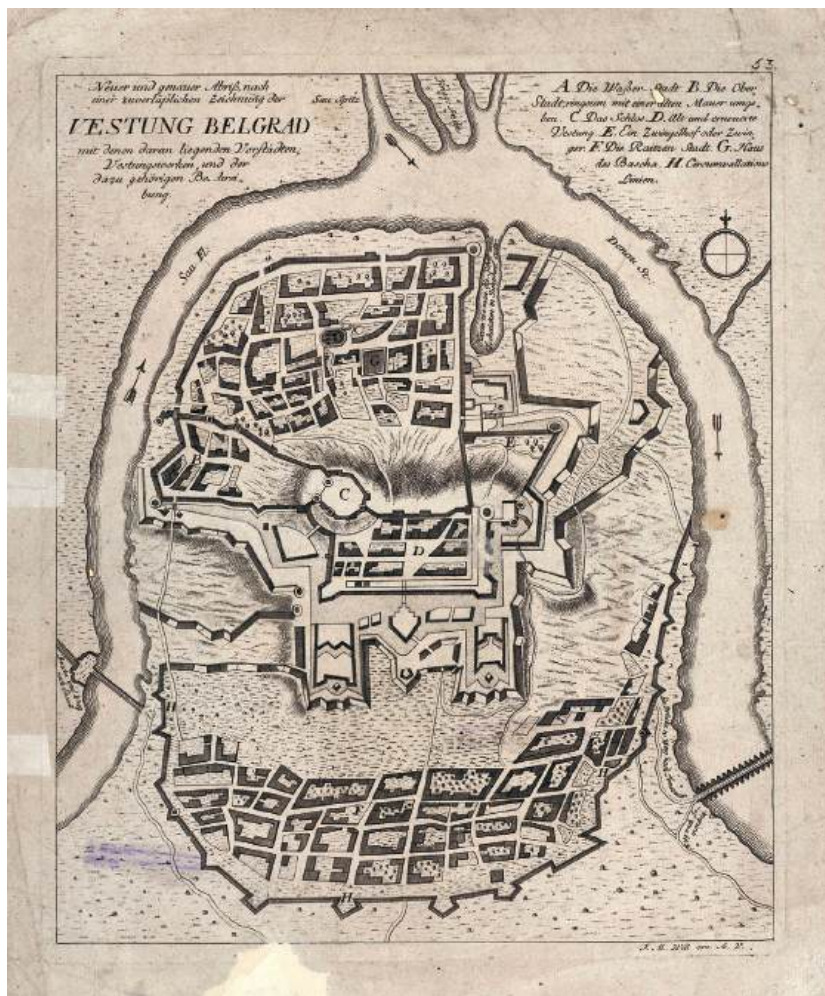
Слика 26. План Београда, Земун и околних области,  
Беч 1788, акварелисани бакрорез, 31,1 x 25,8 cm, И, 2019

Figure 26 Plan of Belgrade, Zemun and Surrounding Areas,  
Vienna 1788, watercolour copperplate, 31.1 x 25.8 cm, I, 2019



Слика 27.  
Јохан Мартин Вил,  
План београдске тврђаве,  
Аугзбург [1790], бакрорез,  
36,5 x 30,7 cm, И, 320

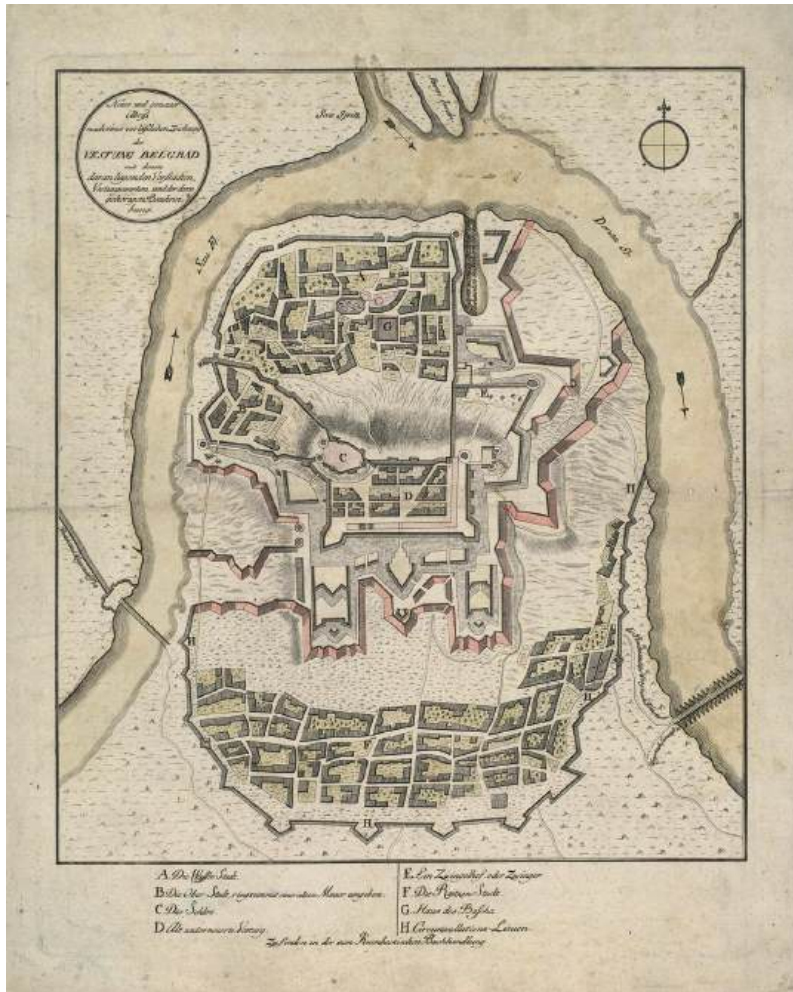
Figure 27  
Johann Martin Will,  
Plan of the Belgrade Fortress,  
Augsburg [1790],  
copper engraving,  
36.5 x 30.7 cm, I, 320



Лакнера и књижара и издавача Себастијана Хартла из Беча (сл. 25). *Artaria*, једна од најзначајнијих књижара и издавачких кућа, основана 1765. године у Мајнцу, 1770. је премештена у Беч, где се и данас налази у центру града, у Улици Колмаркт.<sup>69</sup> У својој широкој издавачкој делатности, објавила је и неколико панорама и планова Београда (сл. 26). Аугзбуршки бакрорезац Јохан Мартин Вил посветио је Београду читаву серију својих радова. Међу њима се налази и један план града (сл. 27).<sup>70</sup> Вил је 1755. основао графичку радионицу, да би 1789. године, заједно са својим зетом, сликарком Јоханом Валхом, од синова Тобијаса Конрада Лотера откупио 208 бакрорезних плоча које је израдио

<sup>69</sup> Frank und Frimmel, *Buchwesen in Wien*, 5–8, 72–73.

<sup>70</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 24.



Слика 28.  
План београдске тврђаве,  
Беч [1794],  
акварелисани бакрорез,  
35,8 x 44,5 cm, И, 321

Figure 28  
Plan of the Belgrade Fortress,  
Vienna [1794],  
watercolour copperplate,  
35.8 x 44.5 cm, I, 321

Матеус Зојтер и скоро 25.000 географских карата. Из тога је временом настала и *Druckerei Joh. Walch*, специјализована за картографска издања, која је и данас у власништву Вилових и Валхових потомака у Аугзбургу, као једна од најстаријих штампарских и издавачких кућа у Немачкој.<sup>71</sup>

Последњи план Београда који помињемо у овом раду издала је *Kurzbeckischen Buchhandlung* у Бечу 1794. године (сл. 28). Књижару, основану 1731. године, после смрти универзитетског штампара и књижара Јозефа фон Курцбека, 1792. преузела је његова удовица Катарина и водила је све до 1805. године. Курцбек је 14. фебруара 1770, од царице Марије Терезије добио и *Привилегију*

<sup>71</sup> Michael Ritter, „Der Landkartenverlag Johannes Walch in Augsburg“, *Cartographica Helvetica. Fachzeitschrift für Kartengeschichte* 26 (2002): 23–28.

за штампање српских ћириличних књига на територији Царства. Посао је био толико уносан да му је убрзо донео и племићку титулу, а једна улица у Бечу и данас носи његово име. Новом *Привилегијом* цара Франца II, Стефан Новаковић је 12. фебруара 1792. од Курцбека преузео „илирску“ штампарију и водио је до 13. септембра 1795, када је поново продата, овога пута Угарском краљевском универзитету, и пресељена у Будим.<sup>72</sup>

С неславним завршетком последњег хабзбуршко-османског рата и поновним успостављањем границе два царства на Сави и Дунаву престало је и велико интересовање европске јавности за планове Београда, који је 22. октобра 1791. без борбе враћен Турцима.<sup>73</sup> Почетком XIX века, у доба Наполеонових ратова, у новонасталим околностима, Свето римско царство постало је Аустријско (1804) и, у склопу нове владарске идеологије Хабзбурга, раније више пута публиковани планови Београда нашли су своје место у многим повестима ратова посвећеним најславнијим царским фелдмаршалима, принцу Еугену Савојском и барону Лаудону, настајалим чак до друге половине века. С друге стране, Први (1804–1813) и Други српски устанак (1815) далекосежно су променили односе на Балканском полуострву. Тиме је вековима дуга, често неуспешна борба Срба за ослобођење од Турака и обнову државности ушла у своју завршну фазу. После окончања Бечког конгреса (1814–1815), у време рестаурације, појављују се савремени графички радови на којима је приказан Београд, али су њихови аутори, за разлику од претходника, сада долазили не више као војни инжењери и картографи већ као уметници који сликају град и његове становнике. Многи су на пропутовању Дунавом према Цариграду посећивали српску престоницу.<sup>74</sup>

Тако је тек у Кнежевини Србији Емилијан Јосимовић, професор грађанске архитектуре и каснији ректор београдске Велике школе, између 1864. и 1867. године извршио геодетско снимање Београда и на основу тих података направио регулациони план града.<sup>75</sup> Јосимовић у предговору свога плана наводи: „Пазећи само на јаче пруге јасно нам се представља регулисана варош; пратећи само

---

<sup>72</sup> Frank und Frimmel, *Buchwesen in Wien*, 110–112, 141.

<sup>73</sup> Томић, *Брег за размишљање*, 23.

<sup>74</sup> Tomić, „The Viennese View on Belgrade”, 469.

<sup>75</sup> Дивна Ђурић-Замоло, „Прилог биографији Емилијана Јосимовића“, *Годишњак града Београда* XXIII (1976): 150–154.

слабе пруге видимо варош, како сада постоји; а мотрећи и на једне и на друге линије имамо сравнење и увиђамо разлику између постојећега и новог<sup>76</sup>.

Планови које поседује Музеј града Београда представљају прворазредни извор за изучавање историје и урбанистичког развоја Београда из XVII и XVIII века, као и веза Србије с Подунављем и средњом Европом. Они показују и да је Београд био кључни град за шире подручје између Беча и Цариграда и значајан део повести Европе тога времена. Приказани планови повезују развој и бурну историју града и држава које су вековима ратовале на овом простору. Они су важни и за разумевање односа европске јавности према Србији и Балканском полуострву уопште, највише условљеног ратним потребама у околностима готово непрестаних борби између „крста и полумесеца“, у релативно дугом хронолошком луку током више од једног века.

---

<sup>76</sup> Емилијан Јосимовић, *Објаснење предлога за регулисање онога дела вароши Београда, што лежи у шанцу* (Београд: Државна књигопечатња, 1867), II.

## БИБЛИОГРАФИЈА

### **Веселиновић, Рајко**

„Београд од 1683. до 1717. године“. *Годишњак града Београда XV* (1968): 5–25.

*Glück- und Unglücks-Fälle der in dem Königreich Servien gelegenen Haupt-Vestung Belgrad, Oder Griechisch-Weissenburg*. Augspurg: Caspar Brechenmacher, 1717.

### **Grieb, Manfred H., hrsg.**

*Nürnberger Künstlerlexikon: Bildende Künstler, Kunsthandwerker, Gelehrte, Sammler, Kulturschaffende und Mäzene vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts*. München: K. G. Saur, 2007.

### **Ђурић-Замоло, Дивна**

„Прилог биографији Емилијана Јосимовића“. *Годишњак града Београда XXIII* (1976): 143–162.

### **Zirojević, Olga**

*Srbija pod turskom vlašću: 1459–1804*. Beograd: Srpski geneaološki centar, 2007.

„Изложба старих слика, планова и дела старог Београда“. *Београдске општинске новине XLIX/9* (1. мај 1931): 604–606.

### **Илић Агапова, Марија**

„Нова збирка слика и планова Музеја О. г. Београда“. *Београдске општинске новине 50/3* (март 1932): 244–248.

### **Илић Агапова, Марија**

*Петогодишњи извештај Библиотеке и Музеја Општине града Београда: 1929–1934*. Београд: Библиотека и Музеј Општине града Београда, 1934. (Библиотека града Београда – Завичајно одељење, РУ III 16. Инв. бр. 771).

*Istoria e descrizione della Citta di Belgrado: In cui si espongono tutti gli avvenimenti accaduti a quella piazza nelle varie guerre co 'Turchi*. Venezia: Antonio Zatta, 1789

### **Јосимовић, Емилијан**

*Објаснење предлога за регулисање онога дела вароши Београда, што лежи у шанцу*. Београд: Државна књигопечатња, 1867.

### **Kanas, Nick**

*Star Maps: History, Artistry and Cartography*. Berlin, New York: Springer; Chichester: Praxis, 2012.

### **Катић, Срђан**

*Јеген Осман-паша*. Београд: АПП, 2001.

### **Kejlbo, Ib Rønne**

*Manuscript Maps in the Frederik den Femtes Atlas*. Copenhagen: The Royal Library, 1969.

### **Köhler, Johann David und Christoph Weigel**

*Bequemer Schul- und Reisen-Atlas*. Nürnberg: Johann Ernst Adelbulner, 1719.

### **Mandescu, Dragos**

„An Almost Forgotten Old Map and the First Mentions of Some Roman Remains on Alutanus and Transalutanus Limes“. In *Ancient Linear Fortifications on the Lower Danube*, ed. Sîrbu, Valeriu, Croitoru, Costin. Cluj-Napoca: Mega Publishing House, 2014, 77–83.

### **Marsigli, Luigi Ferdinando**

*L'Etat militaire de l'Empire Ottoman, ses progress et sa decadence*, Partie II. La Haye: Pierre Gosse, Jean Neaulme, Pierre de Hondt, Adrien Moetjens; Amsterdam: Herman Uytwerf, Francis Changuion, 1732.

**Melograni, Piero**

*Wolfgang Amadeus Mozart: A Biography.* Chicago, London: University of Chicago Press, 2007.

„Музеј општине Београдске“. *Босанска вила: Лист за забаву, поуку и књижевност* XVII/14–15 (15. август 1902): 290.

**Обрадович, Досіе**

*Мезимацъ: Часть втора Собранія разныхъ Нравоучишелныхъ Вещей въ ползу и увеселеніе.* Будим: Изъ Печатнѣ Кралѣв. Мадѣар. Свеучилища, 1818.

**Ostertag, Heinrich Jonas**

*Hungarisches Kriegs-Theatrum: Allwo Die merckwürdigste Begebenheiten, Schlachten, Belagerung- und Eroberungen, so sich seith dem letzten Türckischen Friedens-Bruch Anno 1716. bis hieher zugetragen.* Regensburg: Heinrich Jonas Ostertag, 1717.

**Ostertag, Heinrich Jonas**

*Hungarisches Kriegs-Theatrum: Allwo Die merckwürdigste Begebenheiten, Schlachten, Belagerung- und Eroberungen, so sich seith dem letzten Türckischen Friedens-Bruch Anno 1716. bis hieher zugetragen.* Augspurg: Johann Jacob Lotter, 1717.

**Petto, Christine Marie**

*When France was King of Cartography. The Patronage and Production of Maps in early Modern France.* Lanham: Lexington Books, 2007.

**Поповић, Душан Ј.**

*Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718–1739).* Београд: Српска књижевна задруга, 1950.

**Поповић, Марко**

*Београдска тврђава.* Београд: ЈП „Београдска тврђава“, Археолошки институт, Завод за заштиту споменика културе града Београда, 2006.

**Ritter, Michael**

„Der Landkartenverlag Johannes Walch in Augsburg“. *Cartographica Helvetica: Fachzeitschrift für Kartengeschichte* 26 (2002): 23–29.

**Schuster, Rainer**

*Michael Wening und seine „Historico Topographica Descriptio“ Ober- und Niederbayerns: Voraussetzungen und Entstehungsgeschichte.* München: Stadtarchiv München, 1999.

**Томић, Владимир**

*Брег за размишљање: Београд на гравирама од XVI до XIX века.* Београд: Музеј града Београда, 2012.

**Tomić, Vladimir**

„The Viennese View on Belgrade: Belgrade in the Works of Viennese Engravers between the 17<sup>th</sup> and the 19<sup>th</sup> Century from the Belgrade City Museum Collection“. In *Belgrade 1521–1867.* ed. Rudić, Srđan, Aslantaş, Selim, Amedoski, Dragana. Belgrade: The Institute of History Belgrade; Yunus Emre Enstitüsü – Turkish Cultural Centre Belgrade, 2018, 453–478.

**Trattner, Thomas Edler von**

*Russisch-Türkischer krieg, 1787–1788.* Wien: Thomas Edler von Trattner, 1788.

**Ђоровић, Љубица**

*Београд од деспота Стефана до Доситеја.* Београд: Књижевно друштво „Свети Сава“, 1995.

**Ђоровић, Љубица, ур.**

*Живот царског генерала и славног инжењера господина барона Доксата де Мореза погубљеног 20. марта 1738. у Београду.* Београд: Библиотека града Београда, 2006.

**Ђоровић, Љубица, ур.**

*Отмени град: Грихишвајсенбург, Алба Грека или Београд.* Београд: Библиотека града Београда, 2010.

**Fer, Nicolas de**

*Les forces de l'Europe, ou Description des principales villes; avec leurs fortifications.* Paris: Nicolas de Fer, 1695.

**Fer, Nicolas de**

*Les forces de l'Europe, Asie, Afrique et Amerique, ou Description des principales villes, avec leurs fortifications.* Amsterdam: Pierre Mortier, 1702.

**Fer, Nicolas de**

*Les forces de l'Europe, Asie, Afrique et Amerique, ou Description des principales villes, avec leurs fortifications.* Leiden: Pieter van der Aa, 1726.

**Fisher, Alexander J.**

„Music“. In *A Companion to Late Medieval and Early Modern Augsburg*, ed. Tlusty B., Ann, Häberlein, Mark. Leiden: Brill, 2020, 553–574.

**Frank, Peter R. und Johannes Frimmel**

*Buchwesen in Wien 1750–1850: Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker und Verleger.* Wiesbaden: Harrassowitz, 2008.

**Ѕкаламера, Ѕељко**

„Planovi barokne rekonstrukcije Beograda iz 1717–1740. godine“. *Urbanizam Beograda* 22 (1973): 13–18.

**Ѕкаламера, Жељко**

*Београд на плану из 1688. године.* Београд: Народна библиотека Србије, 1978.

**Ѕкаламера, Жељко**

„Картографија Србије и југословенских земаља од почетка XVI до краја XIX века“. У *Србија и суседне земље на старим географским картама*, ур. Ѕкаламера, Жељко. Београд: Српска академија наука и уметности, 1991, 55–170.

**Weigel, Christoph**

*Schauplatz des Russisch-Türkischen Kriegs und der benachbarten Länder.* Nürnberg: Christoph Weigel und Schneider, 1789.

**Wintle, Michael**

„Europe as Seen from the Outside. A Brief Visual Survey“. In *Imagining Europe: Europe and European Civilisation as Seen from its Margins and by the Rest of the World, in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, ed. Wintle, Michael. Brussels: Peter Lang, 2008, 23–50.

Оригиналан научни рад

Примљено: 17. 5. 2023.

Прихваћено: 14. 7. 2023.

**Vladimir M. Tomić**  
Belgrade City Museum  
1 Zmaj Jovina, Belgrade  
vladimir.tomic@mgb.org.rs

## **BETWEEN “THE CROSS AND THE CRESCENT”: PLANS OF THE CITY OF BELGRADE IN THE 17<sup>th</sup> AND 18<sup>th</sup> CENTURY FROM THE COLLECTION OF THE BELGRADE CITY MUSEUM**

### **SUMMARY**

Founded in the 1930s from the gifts of the industrialist Đorđe Vajfert and the Historical (Serbian) Seminar of the Faculty of Philosophy in Belgrade, the prestigious and valuable collection of engravings of the Belgrade City Museum has been enriched over time and represents today one of the patterns of Serbian cultural heritage. For almost four centuries, the most famous European artists and engravers had cut images of Belgrade. Even though some important publishers and authors dedicated illustrated monographs and albums to the Serbian capital, graphic works were most often created in the form of individual sheets in large atlases, world histories and war stories, in often repeated editions of the most famous European graphic and cartographic workshops and publishing houses. Due to their diversity, the plans of Belgrade created between 1688 and 1794, printed from copperplates, are the ones that stand out in the collection. Many of them were subsequently manually coloured, which gives them a greater artistic value. Most of them were made on the sketches of military engineers and cartographers, who made many drawings of the city. Such works represent historical sources of the first level, showing the appearance and topography of Belgrade in the 17<sup>th</sup> and 18<sup>th</sup> century. The history of European cartographic, fine art and printing art opens before us, as well as the circumstances of the activities of the top, often royal, Bavarian, French, Dutch, Austrian, Venetian, Erdely and other graphic workshops and publishing houses.

These representative examples of graphic art construct an unswerving image of the lesser-known Belgrade, which was a *decisive point in all the Habsburg-Ottoman wars fought on the Balkan Peninsula* (1683–1699, 1716–1718, 1737–1739, 1788–1791), but also the centre of not only war events, but also the interests of the

European public. The presented plans show that Belgrade was not an isolated fortress on the border of two empires, in the midst of almost constant “cross and crescent” battles, but a key city for the wider area between Vienna and Constantinople and a significant part of Europe’s history at that time. They connect the development and turbulent history of the city and countries that had been at war in this area for centuries, but they also show Europe’s view of Serbia and the Balkans in general. In other words, they are “an image of the other”, or a view conditioned above all by war needs in the centuries-old conflict with the Turks.

## **РЕЦЕНЗЕНТИ**

Горан Антонић, Ангелина Банковић, Игор Борозан, Јасна Вуковић, Харис Дајч, Вук Даутовић, Александар Кадијевић, Петар В. Крестић, Славиша Перић, Радомир Ј. Поповић, Тадија Стефановић, Исидора Точанац Радовић, Александар Фотић, Јасмина Чубрило

### **Адреса редакције:**

Музеј града Београда

11000 Београд, Змај Јовина 1

<http://www.mgb.org.rs>

Тел/факс: 011/3283-504

*Годишњак града Београда LXIX–LXX* штампан је финансијским средствима Секретаријата за културу Града Београда

### **Тираж**

300

### **Штампарија**

SDPS d. o. o, Београд

## **REVIEWERS**

Goran Antonić, Angelina Banković, Igor Borozan, Jasmina Čubrilo, Haris Dajč, Vuk Dautović, Aleksandar Fotić, Aleksandar Kadijević, Petar V. Krestić, Slaviša Perić, Radomir J. Popović, Tadija Stefanović, Isidora Točanac Radović, Jasna Vuković

### **Editorial office address:**

Belgrade City Museum

11000 Belgrade, Zmaj Jovina 1

<http://www.mgb.org.rs>

Phone/fax: 011/3283-504

The LXIX–LXX *Annual of the City of Belgrade* was printed with the financial resources of the Secretariat for Culture of the City of Belgrade

### **Copies**

300

### **Print**

SDPS d. o. o, Belgrade

CIP – Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

94(497.11)

ГОДИШЊАК града Београда = Annual of the City of Belgrade / уредник Милош Спасић. – 1958, књ. 5- . – Београд :  
Музеј града Београда, 1958- (Београд : SDPS). - 25 cm

Годишње. – Је наставак: Годишњак Музеја града Београда = ISSN 1451-284X. – Друго издање на другом медијуму:

Годишњак града Београда

(Online) = ISSN 2335-0873

ISSN 0436-1105 = Годишњак града Београда

COBISS.SR-ID 5656322